

Werelden van verschil

Achterstandsproblematiek in Nederland in kaart gebracht

HET **pon** | **telos**

Werelden van verschil

Achterstandsproblematiek in Nederland in
kaart gebracht

Colofon

Het PON & Telos heeft dit onderzoek verricht in opdracht van

[Voeg logo in]

Auteur(s)

John Dagevos

Fenna Bijster

Joks Janssen

Jonna Kroeze

Sanne Paenen

Opmaak tabellen en figuren

Stan ten Thije

Publicatienummer

220120-01

Datum

februari 2022

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij Het PON & Telos. Gehele of gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

Vermenigvuldiging en publicatie in een andere vorm dan dit rapport is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van Het PON & Telos. Hoewel deze publicatie met de grootst mogelijke zorg is samengesteld, kan Het PON & Telos geen enkele aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele fouten.

Meer informatie

www.hetpon-telos.nl

Inhoudsopgave

1	Inleiding	1
2	Geografie van meervoudige achterstand	3
2.1	Kansenongelijkheid: de ruimtelijke dimensie	3
2.2	Regionale en lokale achterstanden in beeld	4
2.3	Gebiedsgericht perspectief	5
3	De MDI: meetinstrument om achterstanden te meten	8
3.1	De oorsprong van de MDI	8
3.2	Het meetmodel: de zeven domeinen	9
3.3	De Nederlandse MDI	10
3.3.1	Inkomen	11
3.3.2	Werk	11
3.3.3	Gezondheid	12
3.3.4	Onderwijs	13
3.3.5	Huisvesting	13
3.3.6	Veiligheid	13
3.3.7	Woonomgeving	14
3.3.8	Overzicht van variabelen	15
4	Achterstanden in kaart	16
4.1	Grote verschillen in achterstand	16
4.2	MDI en Regionale Brede Welvaart	19
5	Samenhang van de domeinen en de indicatoren	21
5.1	Algemeen	21
5.2	Gezondheidsverschillen uitgediept	22
6	Slotbeschouwing	26
6.1	Achterstanden: ruimtelijk gelaagd	26
6.2	Differentiatie in beleid	27
6.3	Maar er is meer	28
7	Literatuurlijst	30
	Bijlage A Achterstandskaarten voor de verschillende domeinen	34
	Bijlage B MDI en domeinscores per gemeente	41
	Bijlage C Correlatiematrix	50
	Bijlage D MDI Eindhoven op wijkniveau	52
	Bijlage E Factsheets	53

1 Inleiding¹

“Politiek Den Haag moet segregatie voorkomen.” Met die oproep gaf Kim Putters, directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), op 4 oktober 2019 in Het Financiële Dagblad uitdrukking aan zijn zorgen over de toegenomen regionale verschillen in het land. Hij waarschuwde voor sociale achterstanden en gebrek aan bedrijvigheid die de solidariteit tussen regio's op het spel zet, net als hun toekomstperspectief. Het is slechts een van de vele recente voorbeelden in de media waarin wordt bericht over de ongelijke ontwikkeling van plekken, en – in het verlengde hiervan – de ongelijke levenskansen en sociale en economische achterstanden die dat voor (groepen) mensen oplevert.

Steeds vaker lezen we over de kloof tussen Randstad en regio, stad en platteland, over segregatie binnen steden, een concentratie van achterstanden, en over ruimtelijke verschillen op het gebied van de arbeidsmarkt of de woningmarkt (Milikowski, 2020). Deze berichten geven uitdrukking aan het groeiend besef dat steden en regio's zich in de huidige, globaliserende (kennis)economie uiteenlopend ontwikkelen en dat de ruimtelijke ongelijkheid daardoor toeneemt. Ons relatief vlakke deltalandschap kent in sociaal en economische opzicht steeds grotere pieken en dalen. Dat besef voegt een extra dimensie toe aan de ongelijkheidsdiscussie, die traditioneel vooral gaat over verschillen op basis van individuele kenmerken, die al dan niet bepalend zijn voor het succes van mensen. Het gaat dan niet alleen over inkomen, maar bijvoorbeeld ook over opleidingsniveau, woningbezit, leeftijd, vermogen, gezondheid, werk en werkzekerheid.

De mensen in Nederland die minder goed af zijn, zijn dat vaak op meerdere van deze kenmerken. Dat heeft te maken met het feit dat veel problemen van relatieve achterstelling een aantal sterke gemeenschappelijke oorzaken hebben. Wie lager opgeleid is en minder inkomen heeft, worstelt meestal ook met problemen op de arbeids- en woningmarkt en ontwikkelt door stress, onrust en slecht eetgedrag ook gezondheidsproblemen. Hoewel deze individuele kenmerken bepalend zijn voor de voorspoed en kansen van mensen, groeit ook het inzicht dat de geografische plek waar ze zich bevinden ertoe doet. Anders gezegd: het maakt uit of je geboren en getogen bent in Amsterdam of in Appelscha, in Rotterdam-Kralingen of in Rotterdam-Zuid. Ongelijkheid tussen (groepen) mensen vertaalt zich ook ruimtelijk, en leidt tot problematische processen van concentratie en/of segregatie van achterstanden op verschillende schaalniveaus.

Ruimtelijke ongelijkheid is een gelaagd fenomeen, en kan zich zowel binnen als tussen regio's voordoen. Een meetinstrument om de (ontwikkeling van de) achterstandsproblematiek systematisch en op de diverse schaalniveaus – lokaal, regionaal en interregionaal – in Nederland in kaart te brengen ontbreekt vooralsnog. Deze studie doet een poging om in een dergelijk meetinstrument te voorzien. Daartoe is een

¹ Bij het schrijven van dit onderzoeksrapport is dankbaar gebruik gemaakt van het verslag dat Jonna Kroeze en Femke Lijbers hebben opgesteld naar aanleiding van hun stage bij PON-Telos in het kader van hun masterstudie sociologie naar de Nederlandse Meervoudige Achterstandsindex. Deze stage maakte onderdeel uit van een ontwikkeltraject binnen Het PON & Telos om te komen tot een integrale wijk- en buurtmonitor aansluitend bij de gemeentelijke duurzaamheidsmonitor van Het PON & Telos.

zogenaamde Meervoudige Achterstandsindex of MDI (Multi Deprivation Index) ontwikkeld. Achterstand wordt daarbij niet enkel opgevat als armoede, maar geïnterpreteerd als een breder gebrek aan middelen én kansen van mensen. Met het instrument is de geografische lokalisering van achterstanden mogelijk. De Meervoudige Achterstandsindex biedt een gebiedsgerichte blik op de ruimtelijke concentratie en spreiding van achterstanden. Een blik die aanvullend is op het generieke beeld van kansenongelijkheid, waarin individuele kenmerken van (groepen) mensen centraal staan. Het instrument kan behulpzaam zijn bij het ontwikkelen van gebiedsgericht beleid door overheden, maatschappelijke organisaties en (woning)corporaties.

Leeswijzer

Deze studie presenteert de resultaten van een op de Nederlandse situatie aangepaste Meervoudige Achterstandsindex. In wat volgt, staan we eerst stil bij de geografische dimensie van de achterstandsproblematiek. In hoofdstuk 2 wordt de wetenschappelijke aanleiding geschetst om aandacht te besteden aan de ruimtelijke dimensie van achterstanden.

Sommige gemeenten (en regio's) worstelen met meer achterstandsproblematiek dan andere gemeenten (en regio's). Om daar (beter) zicht op te krijgen, is de Meervoudige Achterstandsindex ontwikkeld. Deze wordt meer uitgebreid in hoofdstuk 3 toegelicht. Daarbij gaan we in op de oorsprong van het instrument, de zeven inhoudelijke domeinen (met bijbehorende indicatoren) die de index omvat, en de weging van deze domeinen ten opzichte van elkaar.

In hoofdstuk 4 zetten we op basis van de index de in beeld gebrachte achterstanden op de (gemeentelijke) kaart van Nederland. Een overzichtskaart van de MDI en kaarten per domein completeren dat beeld. In hoofdstuk 5 beschrijven we de belangrijkste ruimtelijke patronen van achterstand in Nederland en relateren deze aan bredere, economische, maatschappelijke en technologische ontwikkelingen.

In het 6e en laatste hoofdstuk reflecteren we, tot slot, op de resultaten van de studie en benadrukken we het belang en de toegevoegde waarde van de index voor de ontwikkeling van (een nieuwe ronde) gebiedsgericht beleid.

2 Geografie van meervoudige achterstand

2.1 Kansengelijkheid: de ruimtelijke dimensie

Kansengelijkheid tussen (groepen) mensen is een hardnekkig fenomeen en probleem. Studies van het eerdergenoemde Sociaal en Cultureel Planbureau laten zien dat - al geruime tijd - meer dan 20% van de Nederlanders structureel in een achterstandspositie leeft. Het gaat dan om mensen met werk- en inkomensonzekerheid, armoede, schulden en een stapeling van problemen rond gezondheid en in het sociale leven (SCP, 2014). Het SCP spreekt in dit verband over de groep van het 'precariaat' en de 'onzeker werkenden', die aan de onderste sport van de maatschappelijke ladder bungelen en niet (of in onvoldoende mate) vooruitkomen. Voor hen ligt de levensverwachting lager en hun wantrouwen richting de gevestigde politiek is groter. Dit uit zich in deviant stemgedrag en het gevoel er niet meer bij te horen (Beugelsdijk, 2021; De Voogd & Cuperus, 2022).

Er zijn aanwijzingen dat de ontsnapping uit de achterstand voor deze groepen steeds lastiger wordt. Ondanks nationaal sociaal en economisch beleid gericht op het wegwerken van achterstanden, neemt de kansengelijkheid niet af, maar lijkt deze zich te bestendigen. Achterstanden worden van generatie op generatie overgedragen. Opeenvolgende crises (waaronder de financieel-economische crisis en Coronacrisis) verdiepen de tegenstelling tussen kansarm en kansrijk. Met andere woorden: er is een groep die voorbestemd lijkt tot achterstand. Dat is maatschappelijk gezien bijzonder problematisch. Willen we dit vraagstuk oplossen, dan moeten we niet alleen beter zicht hebben op hoe het echt met deze mensen gaat, maar ook waar ze zich bevinden. Anders gezegd: niet enkel de vraag of er ongelijkheid is tussen (groepen) mensen, maar ook of die ongelijkheid zich vertaalt naar verschillen tussen gebieden is relevant. De mensen die in een structurele achterstandspositie leven zijn immers niet gelijkmatig over Nederland verdeeld.

De afgelopen jaren hebben wetenschappers steeds meer oog gekregen voor de geografische dimensie van sociaaleconomische ongelijkheid. Dat heeft alles te maken met de scherper wordende verschillen tussen regio's. Waar welvaartsverschillen tussen landen kleiner lijken te worden, groeien de verschillen binnen landen. Na een periode waarin sprake was van convergentie tussen regio's is sinds enige tijd (weer) sprake van divergentie, van uiteenlopende ontwikkelingspaden tussen gebieden. Dat is ook het geval in Nederland. Sinds de jaren 1990 zijn de verschillen in economische welvaart tussen regio's aanzienlijk toegenomen, en neemt Nederland een plek in als middenmoter in de EU en OECD-ranglijsten over regionale economische ongelijkheid, tussen landen als het Verenigd Koninkrijk en Griekenland (Buitelaar e.a., 2016). Het is een ontwikkeling die extra reliëf krijgt door demografische processen van groei en immigratie in en rond de grote steden en vergrijzing, braindrain en ontgroening aan de randen van het land. Ondanks het feit dat Nederland een klein en relatief egalitair land is, kent het – economisch, demografisch en sociaal - steeds grotere verschillen.

2.2 Regionale en lokale achterstanden in beeld

Het besef dat geografische ongelijkheid een bron kan zijn van problematische in- en uitsluitingsprocessen tussen kansarm en kansrijk heeft ook in Nederland geleid tot onderzoek naar de ruimtelijke dimensie van achterstanden. Zo heeft SEO economisch onderzoek uit Amsterdam onlangs een (regionale) kansenatlas gepresenteerd, waarin de bronnen van ongelijkheid in Nederland te traceren zijn naar de plekken waar mensen zijn opgegroeid. Hun kansenatlas laat zien hoeveel kinderen die opgroeien in een gemeente als volwassenen verdienen, wat hun gezondheid is en wat hun schoolprestaties waren. Zo laat de kansenatlas zien in welke gemeenten het eenvoudiger is om op te klimmen gedurende het leven en waar een laag inkomen maar moeilijk te ontgroeien is. Volgens de onderzoekers kan de regio waarin je opgroeit een aanzienlijk effect hebben op de kansen die een kind krijgt en daarmee op het latere inkomen. De atlas toont de kwetsbaarheid van met name perifere gebieden aan de rand(en) van Nederland, die onder meer te kampen hebben met bevolkingskrimp, een braindrain van hoger opgeleide jongeren en achterblijvende werkgelegenheidsontwikkeling (SEO, 2021).

Op het lokale schaalniveau heeft Aedes, de Vereniging voor Woningcorporaties, in de afgelopen jaren verschillende onderzoeken laten uitvoeren naar de achterstandssituatie van wijken in Nederland, gekoppeld aan het corporatiebezit (Leidelmeijer e.a., 2018). Maatschappelijke trends, zoals de toegenomen concentratie van kwetsbare groepen in de sociale huursector en de toegenomen overlast en onveiligheid in de leefomgeving zetten door, zo blijkt uit recent vervolgonderzoek (Leidelmeijer e.a., 2020). Een groot deel van de sociale huurders heeft een beperkte zelfredzaamheid en zeker in omgevingen waar zij geconcentreerd samenwonen, staat ook de samenredzaamheid onder druk. Inwoners hebben immers genoeg aan hun eigen problemen en hebben geen ruimte om anderen bij te staan. De omgeving wordt vooral geraakt wanneer hogere inkomens uitstromen en tegelijkertijd lage inkomens instromen. Leidelmeijer e.a. (2020) geven aan dat de concentratie van de kwetsbaarste groepen in een beperkt aantal buurten toeneemt en, daarmee samenhangend, dat in die buurten problemen met overlast en onveiligheid groeit.

Beide onderzoeken vragen ook aandacht voor de reproductie van ruimtelijke verschillen in achterstand tussen gebieden (wijken, gemeenten, regio's). Recent beleid op het terrein van het sociaal domein (decentralisatie), de arbeidsmarkt (w.o. flexibilisering) en woningmarkt (afbouw sociale huur) lijkt bestaande verschillen te verdiepen. Zo zien woningcorporaties zich gedwongen om de meest kwetsbare en kansarme bewoners steeds vaker te huisvesten in de goedkoopste woningen in de buurten met de meeste sociaaleconomische achterstand. Daarmee wordt een negatieve spiraal op gang gebracht. Datzelfde geldt voor de flexibilisering van de arbeidsmarkt die verdere polarisatie tussen kansarm en kansrijk in de hand werkt. Sommige wetenschappers spreken in dit verband zelfs van een Mattheus-effect (Engbersen et al., 2015). Dat wil zeggen dat geprivilegieerde burgers die veelal in de betere buurten van de stad of regio wonen beter in staat zijn om de gevolgen van het terugtrekken van de overheid uit het sociale domein en van de transformatie van de arbeids- en woningmarkt op te vangen dan bewoners die al kampen met achterstanden.

In de internationale literatuur wordt in dit verband ook wel gesproken van het ontstaan van 'left behind places' of 'places that don't matter'; plekken waar veel mensen wonen die in een structurele achterstandspositie verkeren (Rodriguez-Pose, 2018; Martin e.a., 2021). De term is sinds enkele jaren een belangrijk leidmotief geworden in wetenschappelijk debatten over ruimtelijke ongelijkheid. 'Left-behind' is een benaming voor plaatsen die te maken hebben met sociaaleconomische stagnatie of achteruitgang, met name gebieden die worstelen met de omslag naar een postindustriële (kennis)economie en plattelandsgebieden die gemarginaliseerd zijn door de concentratie van gekwalificeerde banen in de kenniseconomie in de steden. Deze marginalisering is verergerd door een beleidsfixatie op grote steden als de belangrijkste motoren van economische groei, gebaseerd op de theorie van agglomeratie- en concurrentiekracht, die de voordelen van stedelijke dichtheid en schaal benadrukt (Glaeser, 2011).

2.3 Gebiedsgericht perspectief

De hier aangehaalde onderzoeken geven uitdrukking aan de groeiende wetenschappelijke aandacht voor de ruimtelijke dimensie van de achterstandsproblematiek. Ze sluiten ook aan bij het actuele debat over de verbreding van het welvaartsbegrip. 'Brede welvaart' heeft immers niet alleen betrekking op materiele zaken, op economie en inkomen, maar ook op zaken als gezondheid, samenleven, opleidingen en (subjectief) welbevinden. Welvaart in brede zin gaat over de mogelijkheden van mensen om een leven te leiden dat ze waarderen (Sen, 2009). Met de verbreding van het welvaartsbegrip ontstaat wetenschappelijk en maatschappelijk meer aandacht voor de (ruimtelijk) ongelijke verdeling van welvaart en groei in Nederland.

In diverse studies naar de brede welvaart van Nederland wordt gewezen op het belang van de geografische dimensie (Raspe & Stam, 2019; PBL, 2020). De economische, sociale en ecologische dimensies van brede welvaart kennen immers een sterk regionaal en dus ruimtelijk karakter. Zo functioneren woning- en arbeidsmarkten vooral op regionale schaal, zijn economische activiteiten en voorzieningen ongelijk over de ruimte verdeeld, en is het functioneren van economieën sterk van geografische omstandigheden afhankelijk (Garretsen et al., 2013). Daarbij komt dat voor de meeste mensen de regio de maat van het dagelijkse bestaan vormt. Ons geluk en ons welzijn wordt immers sterk bepaald door waar (en hoe) we wonen, en door de mogelijkheden die onze directe omgeving biedt voor werk, school, ontspanning en sociale interactie.

Hoewel de brede welvaart die mensen ervaren voortkomt uit eigen persoonlijke omstandigheden en kwaliteiten, is de interactie met de directe leefomgeving een niet uit te vlakken factor. Het gaat bij brede welvaart, kortweg, om de kwaliteit van leven en van de leefomgeving. Regionale en lokale omstandigheden zijn van invloed op de brede welvaart die mensen ervaren. Niet zo vreemd dus dat de aandacht voor achterstandsproblematiek en brede welvaart hand in hand gaan. Het is tegen deze achtergrond dat er groeiende behoefte bestaat aan informatie die inzicht geeft in de verschillen in die (geografische) omstandigheden die samenhangen met een clustering van achterstanden. Daarbij gaat het zowel om feitelijke informatie over die omstandigheden alsook om de waardering van de burger van die omstandigheden (subjectief welzijn).

Het combineren van het brede welvaartsconcept met een geografische bril maakt duidelijk of specifieke kansen en problemen zich ‘stapelen’ op bepaalde plekken. Hierdoor kunnen sterktes en zwaktes in termen van brede welvaart steeds in dezelfde regio’s of buurten en wijken neerslaan, daarmee de basis vormend voor het ontstaan van (grotere verschillen in) achterstand van mensen. Als achterstanden op specifieke plekken cumuleren, voldoet enkel nationaal en dus generiek beleid om de ongelijkheid te bestrijden niet of in onvoldoende mate. Nationaal beleid is immers ‘plaatsblind’: het is op een uniforme manier van toepassing op heel het land (Cordeweners, 2021). Dit brengt duidelijkheid en rechtszekerheid met zich mee voor alle inwoners, maar doet onvoldoende recht aan de verschillen tussen gebieden.

Om recht te doen aan het maatschappelijk en economisch potentieel van gebieden, dienen overheidsmaatregelen volgens steeds meer wetenschappers ‘plaatsspecifiek’ te zijn. Dat wil zeggen, dat ze rekening houden met de kwetsbaarheden, kansen en beperkingen van elk gebied. Een gebiedsgericht perspectief kan volgens Raspe en Stam (2019) helpen om gericht te werken aan het wegwerken van achterstanden en – daarmee - het bevorderen van de brede welvaart. Een dergelijk, gebiedsgericht kansenbeleid begint bij een beter inzicht in de ruimtelijke concentratie en spreiding van achterstanden. De Meervoudige Achterstandsindex biedt dat inzicht.

3 De MDI: meetinstrument om achterstanden te meten

3.1 De oorsprong van de MDI

Om de ruimtelijke concentratie en spreiding van achterstanden op het niveau van Nederlandse gemeenten – letterlijk - in kaart te kunnen brengen maken we gebruik van een door Het PON&Telos aan de Nederlandse situatie aangepaste Multiple Deprivation Index (MDI). De MDI is een index die erop gericht is de (verschillen in) stapeling van achterstand op lokaal niveau in kaart te brengen. Deze index is door de Engelse overheid in samenwerking met Oxford University ontwikkeld. De eerste versie van de MDI, als opvolger van de langer bestaande Index of Local Deprivation (Department of the Environment, Transport and the Regions, 1998), is in 2000 in Engeland gepresenteerd.

De MDI wordt in Engeland niet alleen gebruikt als informatiesysteem om de stapeling van de achterstandsproblematiek in kaart te brengen, maar nadrukkelijk ook om het beleid te sturen. Ze is gebaseerd op het idee dat individuen geconfronteerd worden met achterstanden in de fysieke leefomgeving en daar letterlijk of figuurlijk onder kunnen lijden. In deze gedachtegang is het theoretisch ook mogelijk om het voorkomen en de stapeling van achterstanden in een gebied (deels) te verklaren door te kijken naar de kenmerken van de individuen en gemeenschappen die in dat gebied wonen (Noble et al., 2006).

Onderzoek van Townsend (1979) vormt de basis voor de definitie en opbouw van de huidige Engelse MDI. Townsend beargumenteerde eind jaren '70 van de vorige eeuw dat armoede niet alleen in absolute termen moet worden gedefinieerd als een (structureel) gebrek aan inkomen, maar ook in relatieve termen. In de woorden van Townsend: 'Men kan zeggen dat individuen, gezinnen en groepen in armoede leven als ze niet over de middelen beschikken om gezonde voeding te krijgen, deel te nemen aan activiteiten en over de levensomstandigheden en voorzieningen te beschikken die gebruikelijk zijn, of op grote schaal worden aangemoedigd of goedgekeurd in de samenleving waartoe ze behoren'. Hoewel Townsend voornamelijk verwijst naar de achterstand die individuen ervaren, kan zijn redenering ook worden toegepast op geografische entiteiten zo betogen Noble et al. (2004). Voor het ontwikkelen van de Nederlandse MDI sluiten we aan bij deze redenering.

De MDI is een instrument dat op gebiedsniveau kijkt naar relatieve achterstand. Achterstand is meer dan alleen armoede. Waar armoede verwijst naar het niet hebben van voldoende financiële middelen, gaat achterstand over een breder gebrek aan middelen én kansen (Townsend, 1987). Werk en inkomen zijn de belangrijkste indicatoren als het gaat om achterstand. Het gebrek aan werk en inkomen zorgt immers vaak ook voor achterstanden op andere gebieden, uiteindelijk resulterend in sociale uitsluiting, kansenongelijkheid en minder mogelijkheden tot sociale stijging. De MDI conceptualiseert meervoudige achterstand als een optelling, een stapeling van verschillende vormen (domeinen) van achterstand op het geografische niveau van een gemeente. Maar achterstanden kunnen ook voorkomen op een lager schaalniveau, namelijk dat van wijken en buurten.

De MDI, zoals die in Engeland is ontwikkeld en wordt gebruikt, onderscheidt de volgende domeinen van achterstand: inkomen, werk, opleiding, gezondheid, veiligheid, huisvesting en woonomgeving (Noble et al., 2004). Wanneer deze domeinen in de MDI naast de dimensies worden gelegd die worden meegenomen in de monitor Brede Welvaart van het CBS zien we een grote mate van overlap. Dat geldt in het bijzonder voor de conceptuele bouwstenen van beide instrumenten, de domeinen (MDI) en dimensies (van brede welvaart). Ook al is de benaming soms wat anders, de overeenkomst: inkomen (materiele welvaart), werk (arbeid en vrije tijd), opleiding (niet meegenomen in Brede Welvaart), gezondheid, veiligheid, huisvesting (wonen) en woonomgeving (milieu) maken onderdeel uit van beide instrumenten. Maar ook op indicatorniveau kan vastgesteld worden dat vaak dezelfde gegevens worden gebruikt.

De waarde van de MDI zit hem in de multi-dimensionaliteit van het achterstandsbeleid. Het gaat deels om de kenmerken van een geografische entiteit (fysieke leefomgeving) en deels om de kenmerken van de mensen die daar wonen. Leefomgevingskenmerken zoals bijvoorbeeld de veiligheid en (het ontbreken van bepaalde) voorzieningen worden verbonden met gegevens over de sociaaleconomische status van de inwoners. Dat wil niet zeggen dat individuele kenmerken en geografische kenmerken tot elkaar te reduceren zijn. In een achtergesteld gebied kunnen immers mensen wonen die niet achtergesteld zijn, en in een niet-achtergesteld gebied kunnen mensen wonen die wel achtergesteld zijn (Noble et al., 2019).

Bij het tegengaan en wegwerken van achterstanden is het van belang om de dynamische interactie tussen mens en plek te onderkennen, en daarbij niet te vervallen in eenzijdig sociaal of fysiek determinisme. Het gaat altijd om een combinatie van generiek en gebiedsgericht beleid. Generiek beleid, zoals investeringen in onderwijs, huisvesting en werkgelegenheid, is belangrijk om de kans op sociale stijging te vergroten. Maar ook de eigen leefstijl van de bewoners speelt een rol. Een eigen leefstijl die ook in achterstandswijken betrekkelijk onafhankelijk van de fysieke omstandigheden kan blijven voortbestaan. Daarmee is niet elk 'afwijkend' gedrag te herleiden tot een gebrek aan maatschappelijke kansen. Een leefwijze die ooit in armoede is ontstaan, kan verdwijnen als de sociaaleconomische belemmeringen zijn opgeheven, maar dit is geen automatisme en geldt zeker niet voor iedereen (Tops & Van Der Torre, 2014).

3.2 Het meetmodel: de zeven domeinen

De Engelse MDI meet achterstand op zeven domeinen. In de berekening van de index heeft ieder domein een eigen gewicht. Volgens de literatuur zijn inkomen en werk, zoals gezegd, de belangrijkste indicatoren voor achterstand en wegen daarom het zwaarst. Bij het bepalen van de gewichten van de domeinen is uiteraard rekening gehouden met de relevante onderzoeksliteratuur en zijn verschillende testen uitgevoerd (Noble et al., 2006). Er is geen directe empirische methode gebruikt om de gewichten te bepalen. Wel zijn er in Engeland drie indirecte methoden gebruikt om te verkennen hoe de gewichten konden

worden bepaald.² Dit heeft voor de Engelse MDI geleid tot de gewichtenverdeling zoals weergegeven in onderstaande tabel.

Tabel 1 De domeinen van de MDI en hun gewichten

Domein	Gewicht
Inkomen	22,5%
Werk	22,5%
Opleiding	13,5%
Gezondheid	13,5%
Veiligheid	9,3%
Huisvesting	9,3%
Woonomgeving	9,3%

3.3 De Nederlandse MDI

De aanleiding voor Het PON&Telos om de MDI te gaan gebruiken als instrument om achterstanden te meten en (geografisch) in kaart te brengen is gelegen in het (sociale) veerkrachtonderzoek dat zij sinds 2011 uitvoert (Haarmann e.a., 2014). Dit veerkrachtonderzoek vindt haar ontstaan in de groeiende zorgen over een eroderend sociaal kapitaal in de provincie (Telos, 2011). In het veerkrachtonderzoek wordt aangegeven dat de beschikbaarheid van allerlei hulpbronnen (persoonlijk, sociaal, omgeving) stimulerend kan werken op de veerkracht van individuen en gemeenschappen, maar ook kan zorgen voor belemmeringen. Zeker als hulpbronnen afwezig zijn kunnen ze tot verhoogde risico's leiden. Denk hierbij aan een stapeling van achterstanden op verschillende terreinen als inkomen, werk, gezondheid, opleiding, huisvesting, veiligheid en woonomgeving.

Vanwege het ontbreken van goede achterstandsmonitoring ten behoeve van dit veerkrachtonderzoek heeft Het PON&Telos daarom een aan de Nederlandse situatie aangepaste MDI ontwikkeld. De MDI kan zowel worden toegepast op het gemeentelijke niveau als op het niveau van wijken en buurten. In deze studie is de Engelse MDI qua opzet geheel overgenomen. Dat wil zeggen dat ook de Nederlandse MDI achterstand meet op de domeinen inkomen, werk, gezondheid, opleiding, huisvesting, veiligheid en

² Men heeft gekeken naar de mate waarin het leven wordt beïnvloed door de omstandigheden die door elk domein worden gemeten, en hoe groot de kans is dat iemand sociaal wordt uitgesloten. Hierbij is gebruik gemaakt van een enquête over armoede en sociale uitsluiting om de bijdragen van de verschillende domeinen aan sociaal welzijn en sociale uitsluiting in kaart te brengen. Ook heeft men gekeken naar de begroting van het land en naar hoe het geld wordt verdeeld over verschillende beleidsmaatregelen die erop gericht zijn om achterstanden te verminderen en het deel van de bevolking dat in achterstand leeft te verkleinen. Tot slot is gekeken naar welke bevolkingsgroepen de meeste steun van de overheid nodig hebben. Er zijn duizend Engelse huishoudens onderzocht en de respondenten zijn gevraagd te kiezen tussen het (financieel) steunen van verschillende groepen individuen, die op verschillende gebieden in achterstand leven. Deze reacties zijn gebruikt om de gewichten van de domeinen uit af te leiden. De toepassing van deze drie methoden liet min of meer vergelijkbare resultaten zien. Voor het bepalen van de gewichten zijn deze gemiddeld (McLennan et al., 2019).

woonomgeving. Ook de gewichten om uiteindelijk tot een totaalscore te komen zijn dezelfde als in het Engelse onderzoek. Wel is de indicatorenset enigszins aangepast. Het waarom en de inhoud van de domeinen wordt hieronder toegelicht.

3.3.1 Inkomen

Townsend (1979) omschreef in zijn onderzoeken dat 'hoewel niet iedereen die achterstand ervaart een laag inkomen heeft, hebben de meeste mensen die op een of meerdere domeinen achterstand ervaren, waarschijnlijk een laag inkomen en weinig of geen andere financiële middelen ter beschikking'. Zij zijn als gevolg daarvan ook vaak beperkt in het verbeteren van hun persoonlijke situatie (Pinkster, 2008). Meer inkomen zorgt voor meer mogelijkheden, op verschillende gebieden, zoals gezondheid (meer mogelijkheden tot een gezondere leefstijl) en huisvesting (meer keuzevrijheid om te kiezen waar je woont en in wat voor soort huis, zoals koop of sociale woningbouw). In het inkomensdomein wordt achterstand gemeten door te kijken naar het aandeel arme huishoudens (= percentage mensen dat minder inkomen dan 105% van het sociaal minimum ontvangt) en het aandeel inwoners dat beschikt over een direct beschikbaar vermogen van €5000,- of meer. Beter zou het zijn om voor de financiële situatie te kijken naar het hebben van financiële of problematische schulden. Databeschikbaarheid vormt hier een belemmering.

3.3.2 Werk

Naast inkomen wordt binnen de MDI werk gezien als de belangrijkste bron voor achterstanden. Het hebben van werk betreft in de eerste plaats de mogelijkheden om inkomen te verwerven. Mensen die niet actief zijn op de arbeidsmarkt hebben vaak een lager inkomen, wat hen vervolgens beperkt in bijvoorbeeld het kopen van een huis en in het aanschaffen van andere dagelijkse behoeften (Dewilde & Lancee, 2013). Maar de betekenis van werk reikt veel verder. Het gaat ook om de mogelijkheden tot zelfverwerkelijking die iemand kan putten uit het verrichten van werk, de behoefte aan erkenning, maar ook toegang tot verschillende sociale contacten en het ontwikkelen van een (sociaal) netwerk. De veronderstelling is dat het wonen in een omgeving waar een groot deel van de inwoners actief is op de arbeidsmarkt, meer informatie over banen, positieve rolmodellen en normen met betrekking tot werkgelegenheid oplevert. Inwoners uit zulke omgevingen hebben een aanzienlijk grotere kans om uit een eventuele achterstand te klimmen, een kans die bewoners van wijken en buurten met concentraties van mensen die niet actief zijn op de arbeidsmarkt vaak missen (Miltenburg & Van de Werfhorst, 2017). Pinkster (2014) wijst er verder op dat als grote groepen in een omgeving niet actief zijn op de arbeidsmarkt dit zelfs aanstekelijk kan werken. Inwoners gaan, als gevolg van hun interactie met de burens, soortgelijk gedrag vertonen, omdat ze dit soort gedrag als 'normaal' ervaren.

Om het werkdomein in kaart te brengen wordt gekeken naar het percentage inwoners uit de beroepsbevolking dat arbeidsongeschikt is, dat langdurig werkloos is en het percentage inwoners uit de beroepsbevolking dat actief is op de arbeidsmarkt. Het aantal personen uit de beroepsbevolking dat actief is op de arbeidsmarkt geeft een indicatie over de mate waarin het potentieel van de arbeidsmarkt wordt benut. Arbeidsongeschikt zijn betekent in het algemeen langdurig en structureel uitgesloten zijn van betaald werk. Datzelfde geldt voor het aandeel langdurig werklozen. Dat zowel arbeidsongeschiktheid als langdurige

werkloosheid worden meegenomen komt omdat de onderliggende oorzaken voor niet-participatie op de arbeidsmarkt anders (kunnen) zijn.

3.3.3 Gezondheid

Een goede gezondheid is een van de basisvoorwaarden om (volledig) mee te kunnen draaien in de maatschappij. Ze draagt bij aan het welzijn en welbevinden van individuen. Een goede gezondheid bevordert participatie terwijl een minder goede gezondheid juist vaak een drempel vormt voor participatie. Zo werkt meer dan 80% van degenen met een goede ervaren gezondheid en/of geen beperkingen, tegenover ongeveer de helft van de mensen met een als minder goed ervaren gezondheid of met beperkingen (RIVM, 2013). Een minder goede gezondheid is overigens vooral belemmerend voor arbeidsparticipatie, veel minder voor onderwijs of vrijwilligerswerk en nauwelijks voor het geven van informele zorg. Verder is opvallend dat het hebben van een chronische ziekte op zichzelf niet sterk samenhangt met participatie. Met andere woorden: chronisch zieken die zich gezond voelen, participeren nauwelijks minder dan mensen zonder ziekte. Pas als een chronisch zieke zijn gezondheid als minder goed ervaart, of beperkingen of een verminderde mentale gezondheid heeft, is de participatie substantieel minder (RIVM, 2013).

Een lage sociaaleconomische status brengt vaak een combinatie van een gebrek aan middelen, kennis en blootstelling aan slechtere leefomstandigheden met zich mee en heeft, zoals eerder al aangegeven, een negatief effect op de gezondheid van een individu (Wen et al., 2003). Het gezondheidsdomein van de MDI kijkt zowel naar objectieve als subjectieve gezondheidsaspecten. Er wordt gekeken naar de fysieke en mentale gezondheid, maar ook naar de leefstijl van de inwoners. De objectieve gezondheid wordt (op indirecte wijze) in kaart gebracht door te kijken naar het medicijngebruik in de gemeente en de GGZ kosten. Medicijngebruik betreft het percentage van de inwoners dat medicatie gebruikt dat vergoed wordt door de basis zorgverzekering. In ongezonde leefomgevingen ligt dit percentage hoger dan in een gezonde leefomgevingen. Een soortgelijke redenering wordt gebruikt om iets te kunnen zeggen over de mentale gezondheid van de inwoners. Er wordt gekeken naar het percentage inwoners dat gebruik maakt van de GGZ. Hoe lager de GGZ-kosten in een gemeente, hoe beter de mentale gezondheid.

In de Nederlandse MDI is, afwijkend van de Engelse, leefstijl wel meegenomen. Er is een samengestelde indicator geconstrueerd voor 'ongezonde leefstijlaspecten' als roken, overgewicht en alcoholgebruik. Deze indicator zegt iets over de mate waarin inwoners verantwoordelijkheid nemen voor een gezonde leefstijl. Ongezond eten, roken en overmatig alcoholgebruik komt meer voor in wijken en buurten (gemeenten) met meer achterstand (CBS, 2013). In wijken (gemeenten) met meer achterstandsproblematiek beoordelen inwoners hun gezondheid niet alleen als minder goed, de leefstijl is vaak ook ongezonder, wat duidt op een opeenstapeling van gezondheidsproblemen (Verweij, Van Der Lucht & Droomers, 2008). De kenmerken van de woonplek (wijk/gemeente) kunnen ook zorgen voor een slechtere gezondheid en een ongezonder leefstijl. Denk aan het vaker voorkomen van een ongezonde voedselomgeving (bv. fastfoodrestaurants) in wijken met een lage sociaaleconomische status. De wijk of buurt is dan niet alleen de bron van een achtergestelde gezondheid, maar kan er ook de oorzaak van zijn (Ruijsbroek, Droomers,

Kunst & Van Den Brink, 2011). Naast deze min of meer objectieve gezondheidsindicatoren wordt ook de beoordeling van de eigen gezondheid als indicator meegenomen.

3.3.4 Onderwijs

Onderwijs is van groot belang voor de ontwikkeling van de samenleving en haar individuele burgers. Gekoppeld aan de drie hoofdfuncties van onderwijs - kwalificatie, selectie en allocatie en socialisatie (Vermolen, 2008) – wordt in de MDI gekeken naar het opleidingsniveau, meer specifiek naar het aandeel laagopgeleiden, en het aantal voortijdig schoolverlaters. Een lage opleiding vergroot de kans op een lager inkomen (ook op de lange termijn), slechtere gezondheid, kortere levensverwachting en een lagere sociaaleconomische positie (CBS, 2013). De negatieve impact op gezondheid vergroot bovendien de kans op uitval op de arbeidsmarkt voor het bereiken van de pensioenleeftijd wat weer een versterkend effect kan hebben op de achterstandsituatie (Kunst, 2010). Het onderwijs beoogt leerlingen en studenten uit te rusten met kennis en vaardigheden relevant voor de arbeidsmarkt zodat deze zich na het verlaten van het onderwijs kunnen handhaven en ontwikkelen. Echter de uitval in het onderwijs is nog steeds te groot waardoor te veel jongeren het onderwijs verlaten zonder een startkwalificatie te halen, hetgeen de kansen op de arbeidsmarkt verkleint. Dit speelt en klemmt des te meer omdat het voornamelijk betrekking heeft op leerlingen van het vmbo en het mbo die over het algemeen al geringere arbeidsmarktkansen hebben.

3.3.5 Huisvesting

Het domein huisvesting reflecteert tot op zekere hoogte de sociale verhoudingen en mate van ongelijkheid in een gemeente. Mensen met lage inkomens zijn veelal niet in staat een huis te kopen of alleen van slechte(re) kwaliteit. Ze zijn daardoor aangewezen op de sociale huurmarkt met als gevolg een concentratie van de kwetsbaarste groepen in een beperkt aantal buurten met als gevolg een toename in die buurten van problemen met overlast en onveiligheid. Een lagere, slechtere kwaliteit van woningen komt vaak tot uitdrukking in de (lagere) prijs van het huis. Een kwalitatief slechter huis vormt als zodanig weer een risico voor de gezondheid. In achtergestelde wijken is de woningkwaliteit vaak slechter, zijn huizen vaak slechter onderhouden en slechter geïsoleerd. Acute koolmonoxidevergiftiging bijvoorbeeld lijkt in Nederland geconcentreerd te zijn in achtergestelde wijken (Savelkoul e.a., 2011). De beschikbaarheid van goedkopere huizen trekt vanwege die lagere prijs vaak inwoners aan uit de lagere inkomensgroepen die vaak al te maken hebben met meervoudige achterstandsproblemen. Door slechte huisvesting kunnen deze problemen vervolgens nog eens worden versterkt. In het huisvestingsdomein worden de WOZ-waarde en de verhuisgeneigdheid gebruikt als proxy om iets te zeggen over de kwaliteit van de huisvestings situatie in een gemeente. In de WOZ-waarde worden zowel de kwantitatieve beschikbaarheid van huizen als de kwaliteit daarvan gereflecteerd. De verhuisgeneigdheid zegt tot op zekere hoogte iets over de relatieve appreciatie van de huidige huisvestingssituatie.

3.3.6 Veiligheid

Veiligheid en daaraan gekoppeld criminaliteit is een belangrijk kenmerk van achterstand (McLennan e.a., 2019). Criminaliteit kan gezien worden als een sociale spiegel van de samenleving. Een lange traditie in criminologisch onderzoek suggereert dat criminaliteit

het meest voorkomt in samenlevingen die grote verschillen toestaan in de materiële levensstandaard van haar burgers. Kawachi e.a. (1999) laten enerzijds zien dat de omvang van criminaliteit samenhangt met de mate van relatieve achterstelling in de gemeenschap (gemeten door de mate van inkomensongelijkheid) en de mate van sociale cohesie tussen burgers. Anderzijds heeft criminaliteit ook gevolgen voor de publieke gezondheid van een gemeenschap. In het veiligheidsdomein focussen we ons op het risico dat mensen lopen om persoonlijk dan wel materieel slachtoffer te worden van gewelds- en vermogensmisdrijven.

Misdrijven en delicten zijn vaak ongelijk verdeeld over de ruimte, wat ervoor zorgt dat de impact op bepaalde bevolkingsgroepen of op bepaalde wijken en buurten groter kan zijn (Leidelmeijer e.a., 2020). Sommige groepen zijn kwetsbaarder dan andere (Lorenc et al., 2012). Inwoners van buurten met veel inwoners met een lagere sociaaleconomische status, blijken vaker slachtoffer te zijn van misdrijven dan de hogere sociaaleconomische groepen in de samenleving. Vooral de kans om slachtoffer te worden van geweld wordt vergroot (Savelkoul et al., 2011). Tops & Van der Torre (2014) wijzen daarnaast op het perverse effect van georganiseerde misdaad die enerzijds negatieve effecten heeft op de veiligheid in wijken en buurten, maar anderzijds ook kan zorgen voor stijging op de sociaaleconomische ladder (in de eigen leefwereld). Immers misdaad loont letterlijk en figuurlijk, zeker voor inwoners in kwetsbare buurten. Naast aan misdaad gerelateerde veiligheidsissues kijken we ook naar het risico dat mensen lopen om verkeersslachtoffer te worden.

3.3.7 Woonomgeving

De kenmerken van de woonomgeving zijn van belang omdat ze invloed hebben op o.a. de leefbaarheid en gezondheid van inwoners. Daarbij spelen zowel sociale als fysieke aspecten een rol. Het RIVM (2001) schreef in de Milieubalans van 2001 al dat wijken en buurten met veel lagere-inkomensgroepen meer dan gemiddeld te maken hebben met geluidshinder, lokale luchtverontreiniging en over minder groen beschikken. Onderzoek van (Passchier et al., 2012) heeft aangetoond dat achtergestelde wijken over het algemeen een minder gunstige milieukwaliteit hebben en inwoners daardoor een aanzienlijk grotere kans hebben om blootgesteld te worden aan milieukwaliteitsproblemen met alle gevolgen voor de gezondheid. In het woonomgevingsdomein worden vandalisme, hittestress en de natuurlijkheid van de omgeving als indicatoren meegenomen.

De indicator natuurlijkheid, als belevingswaarde indicator, zegt iets over de natuurlijke kwaliteit van de leefomgeving, over de mate waarin het mensen de mogelijkheid biedt te recreëren en te ontspannen in een rustige omgeving. Hittestress wordt meegenomen als risico-indicator. Verharde oppervlakten houden warmte langer vast dan water en natuurlijke vegetatie. Hierdoor kan er, zoals afgelopen jaren het geval was, in steden een hogere temperatuur worden gemeten dan in de omliggende omgeving. Dit effect ontstaat vooral in de nacht. Gevoelige bevolkingsgroepen (baby's, kinderen en ouderen) kunnen hier gezondheidsklachten van ondervinden. Vandalisme wordt meegenomen vanwege de grote maatschappelijke impact. Het kan onder andere leiden tot verpaupering van openbaar gebied en aantasting van het leefgenot van burgers. Het herstel van de schade brengt vaak grote kosten met zich mee. De gevolgen van vernielingen aan gebouwen en straatmeubilair

zijn voor iedereen direct waarneembaar. Vandalisme als een zichtbaar delict, leidt tot gevoelens van onveiligheid, normvervaling en trekt vaak meer vandalisme aan.

3.3.8 Overzicht van variabelen

Onderstaande tabel laat zien welke indicatoren per domein zijn meegenomen in 'onze' MDI. Per domein hebben de indicatoren hetzelfde gewicht. Iedere indicator is genormaliseerd op een schaal van 0 tot 100 op basis van de ruwe meetwaarden. Normalisatie vindt plaats op basis van de maximale meetwaarde bij een negatieve indicator (hoe hoger de meetwaarde hoe slechter het resultaat) en bij een positieve indicator (hoe lager de meetwaarde hoe beter het resultaat) op basis van de gemeten minimumwaarde. De genormaliseerde indicatorscore bij een negatieve indicator = $\text{gemeten waarde} / \text{maximumwaarde} \times 100$ en bij een positieve indicator = $100 - \text{gemeten waarde} / \text{maximumwaarde} \times 100$. Op deze wijze genormaliseerd laten zowel de positieve als de negatieve indicatoren hetzelfde zien: hoe hoger de genormaliseerde indicatorscore hoe slechter het resultaat (en hoe donkerder op de kaartjes). Er is een factsheet opgesteld waarin voor iedere indicator een omschrijving van de indicator, bron, jaar waarop de waarde van de indicator betrekking heeft en de wijze van dataverzameling is opgenomen. (zie bijlage 5)

Tabel 2 Overzicht van de indicatoren van de MDI naar domein

Domein	Variabelen gemeenten
Inkomen (22.5%)	Arme huishoudens Vermogen huishoudens
Werk (22.5%)	Langdurig werkloos Inkomen uit arbeid Arbeidsongeschiktheid
Gezondheid (13.5%)	Beoordeling eigen gezondheid Medicijngebruik GGZ Gezonde leefstijl - Roken - Alcoholgebruik - Overgewicht
Opleiding (13.5%)	Laagopgeleiden Voortijdig schoolverlaters
Huisvesting (9,3%)	WOZ waarde Verhuisgeneigdheid
Veiligheid (9,3%)	Gewelddelicten Vermogensdelicten Verkeersongevallen
Woonomgeving (9,3%)	natuurlijkheid landschap vandalisme hittestress

4 Achterstanden in kaart

4.1 Grote verschillen in achterstand

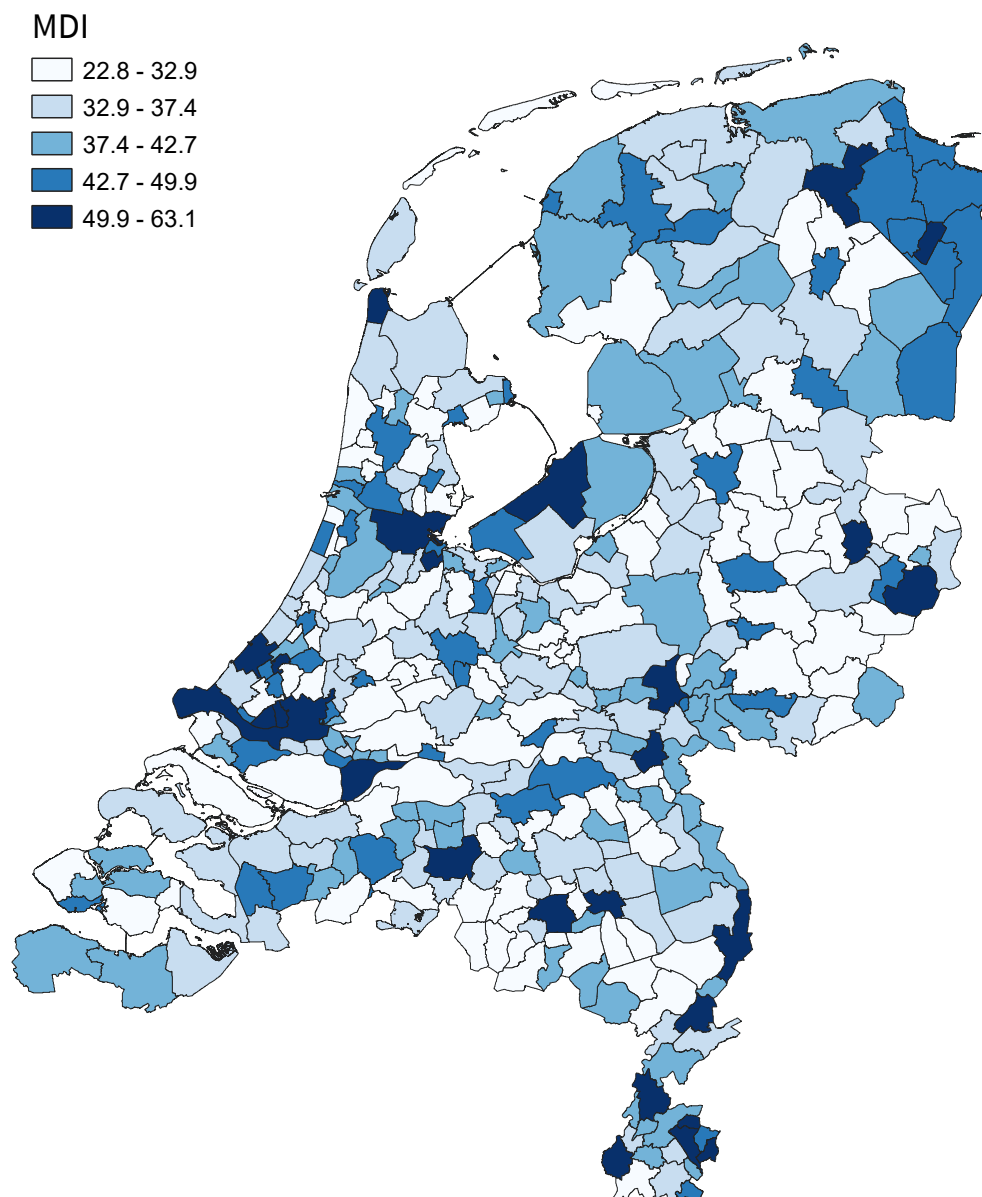
In dit rapport wordt de MDI gebruikt om achterstanden op gemeentelijk niveau in kaart te brengen. Daarmee wordt afgeweken van de oorspronkelijke MDI, die erop gericht is om achterstanden op wijk- en buurniveau in kaart te brengen. Door te kiezen voor dit hogere schaalniveau krijgen we beter zicht op de geografische verschillen die er bestaan tussen gemeenten (en regio's). Dit inzicht gaat ten koste van de meer fijnmazige verschillen die (kunnen) voorkomen op lokaal niveau. De extremere verschillen die er zeker binnen grote(re) steden bestaan tussen wijken en buurten worden door de keuze voor het gemeentelijk schaalniveau enigszins uitgemiddeld. Anders gezegd: de hier gepresenteerde MDI kaart op gemeenteniveau laat minder grote verschillen zien dan die op wijk- en buurniveau.

Door een kaart te maken op gemeenteniveau zijn er andere en meer data beschikbaar dan wanneer een berekening wordt gemaakt op wijk en buurniveau. De indeling van indicatoren kan dan ook iets afwijken. Het is en blijft belangrijk om voortdurend in en uit te zoomen om de werelden van verschil goed in beeld te brengen. We hebben parallel aan het ontwikkelen van de MDI ook een database ontwikkeld om niet alleen de MDI op gemeenteniveau in kaart te kunnen brengen maar om dit ook binnen (vooral grotere) gemeenten op wijk- en buurniveau te kunnen doen. In totaal hebben we in de database voor een kleine 15.000 wijken en buurten gegevens verzameld. Ter illustratie van de mogelijkheden laten we in bijlage 4 een achterstandskaart voor de gemeente Eindhoven zien op wijk- en buurniveau.

Een blik op de totaalkaart van de met behulp van de MDI in beeld gebrachte achterstandsproblematiek in Nederland (figuur 1) laat een aantal duidelijke ruimtelijke patronen zien. De kaart maakt in de eerste plaats duidelijk dat de achterstandsproblematiek een gelaagd fenomeen is. De toename in ruimtelijke ongelijkheid creëert winnaars en verliezers op verschillende plekken en schaalniveaus. Anders gezegd: het gaat om werelden van verschil. Die verschillen zijn sterk verbonden met de huidige stedelijk-economische dynamiek die van invloed is op de geografie van Nederland (Tordoir et al., 2015). In de huidige globaliserende (kennis)economie concentreert kennis en kapitaal zich op een klein aantal plekken, of hubs. Stedelijke agglomeraties, met hun clustering van hoger onderwijs- en kennisinstellingen, culturele voorzieningen en bedrijvigheid, zijn daarbij in het voordeel. Ze werken als een magneet op kapitaal en kenniswerkers.

In de literatuur wordt in dit verband gesproken over de 'triomf van de stad' (Glaeser, 2011). Die triomf is echter ongelijk verdeeld (Buitelaar e.a., 2016). Zowel binnen als tussen steden doen zich verschillen voor. Niet iedere stad is aangehaakt bij de internationale (kennis)economische dynamiek en daarmee een 'winnaar'. En zelfs 'triumferende' steden kunnen geconfronteerd worden met achterstandsproblematiek. De toegenomen economische dynamiek kan resulteren in interne conflicten en een sterkere ruimtelijke

polarisatie tussen kansarme en kansrijke buurten en wijken. Het is deze ongelijke, ruimtelijke verdeling van achterstanden die zich toont op de MDI kaart.

Tabel 3 Top 25 van Nederlandse gemeenten met de meeste en minste achterstanden

Meeste achterstanden		Minste achterstanden	
Heerlen	63,1	Rozendaal	22,8
Rotterdam	62,4	Dinkelland	25,8
's-Gravenhage (gemeente)	60,5	Staphorst	26
Amsterdam	58,7	Hilvarenbeek	26,8
Kerkrade	57,2	Midden-Delfland	27,2
Schiedam	56,2	Haaren	27,3
Arnhem	55,4	Heeze-Leende	27,3
Maastricht	53,9	Tubbergen	27,4
Almelo	53,3	Dalfsen	27,7
Enschede	53,3	Alphen-Chaam	27,7
Brunssum	53,2	Veere	27,9
Roermond	52,9	Woudenberg	28,1
Eindhoven	52,7	Sint Anthonis	28,2
Lelystad	52,3	Molenlanden	28,2
Dordrecht	52,2	Nieuwkoop	28,3
Nijmegen	51,7	Scherpenzeel	28,3
Vlaardingen	51,4	Renswoude	28,5
Helmond	51,3	De Wolden	28,8
Sittard-Geleen	50,8	Bunnik	29
Den Helder	50,6	Terschelling	29,2
Venlo	50,6	Waalre	29,2
Groningen (gemeente)	50,4	Bergeijk	29,4
Tilburg	50,4	Uitgeest	29,4
Pekela	50,3	Oudewater	29,5
Leeuwarden	49,9	Hardinxveld-Giessendam	29,5

De meeste achterstandsgebieden zo laten figuur 1 en tabel 3 zien bevinden zich in de grote(re) steden in de Randstad: Rotterdam, Amsterdam en Den Haag. Universiteitsstad Utrecht vormt hierop de positieve uitzondering. Buiten de Randstad kampen enkele middelgrote steden, zoals Arnhem, Enschede en Almelo met achterstandssituaties. Daarnaast springt met name Zuid-Limburg eruit met de voormalige industriestad Heerlen als koploper, maar ook steden als Kerkrade, Brunssum, Maastricht, Roermond en Sittard-Geleen behoren tot de gemeenten waar er sprake is van een stapeling van achterstanden.

Dat geldt ook, zij het in iets mindere mate, voor de middelgrote Noord-Brabantse steden zoals Eindhoven, Tilburg en Helmond, de gemeenten rondom het Noordzeekanaal, Lelystad en Almere in Flevoland en de oude Veenkoloniën in Oost-Groningen en Drenthe. Het zijn oude industriesteden, die nog altijd kampen met de ingrijpende effecten van de economische herstructurering die in de jaren '70 en '80 van de vorige eeuw plaatsvond. Hoewel sommige steden en/of stedelijke regio's – zoals Eindhoven - in staat zijn gebleken om de economische crisis van toen te boven te komen, worstelen ze vaak nog wel de structurele sociaaleconomische achterstanden die samenhangen met het specifieke industrie- en arbeidersverleden.

Verder is er een strook dwars door Nederland waar juist sprake is van geringe stapeling van achterstanden, lopend vanuit het zuidwesten (delen van de Zeeuwse eilanden) in noordoostelijke richting via Goeree Overflakkee, Hoeksche Waard, delen van het Rivierengebied en het Groene Hart, de Utrechtse Heuvelrug, het Noordelijke deel van de Veluwe en grote delen van Overijssel. Het is de zone die in meerdere brede welvaartsonderzoeken naar voren komt als gunstig in termen van welvaart en welzijn (zie bijv. Rabobank 2021).

Tot slot, laat de totaalkaart ook zien dat grotere steden, die te maken hebben met een stapeling van achterstanden, omgeven worden door (kleinere) sub-urbane gemeenten met veel minder achterstandsproblematiek. Daar wonen vaak veel hoogopgeleiden, er is vaak ook natuur in de buurt en het is er relatief veilig. Kortom, ze profiteren van de nabijheid van de stad en de gunstige economische dynamiek zonder dat ze last hebben van de negatieve effecten in sociaal en ecologisch opzicht. Ze combineren 'the best of both worlds'.

4.2 MDI en Regionale Brede Welvaart

De patronen van veel en weinig stapeling van achterstanden zoals in de totaalkaart getoond komen in belangrijke mate overeen met het beeld dat het CBS schetst in haar meest recente regionale monitor Brede Welvaart (CBS, 2021). Figuur 2 toont de kaartjes van gemeenten met de meeste en de minste brede welvaart. Ook hier zien we dat de grote(re) steden, Noordoost Nederland en Zuid-Limburg rood uitslaan, in de zin dat ze op veel brede welvaartindicatoren slecht scoren. En ook hier springen de randgemeenten rondom de grote steden er in positieve zin uit.

Figuur 2 Gemeentekaart van Nederland verdeeld naar gemeenten met aantal indicatoren onderaan en bovenaan de ranglijst brede welvaart

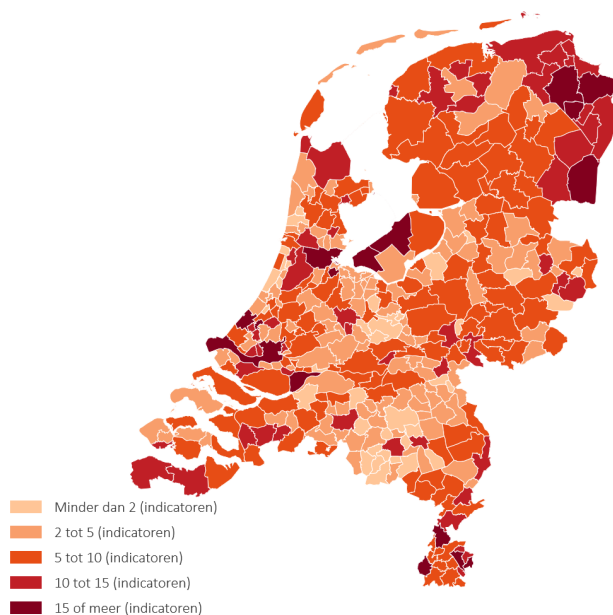
Indicatoren bovenaan de ranglijst brede welvaart

Bron: CBS, regionale Monitor Brede Welvaart 2021

De kaart toont het aantal indicatoren waarvoor een gemeente behoort tot het bovenste kwart van de ranglijst van gemeenten.

Indicatoren onderaan de ranglijst brede welvaart

Bron: CBS, regionale Monitor Brede Welvaart 2021

De kaart toont het aantal indicatoren waarvoor een gemeente behoort tot het bovenste kwart van de ranglijst van gemeenten.

5 Samenhang van de domeinen en de indicatoren

5.1 Algemeen

In bijlage 1.1 t/m 1.7 worden de kaartbeelden gepresenteerd voor de verschillende domeinen. Deze kaartbeelden laten wanneer ze met elkaar vergeleken worden overwegend dezelfde geografische patronen zien van stapeling van achterstanden. Dat geldt in het bijzonder voor de kaarten voor de domeinen werk en inkomen, opleiding en gezondheid. Iets wat ook te verwachten was op grond van eerder verricht wetenschappelijk onderzoek. Vraagstukken van gebrek aan inkomen en werk, geringe opleiding, slechtere gezondheid gaan vaak hand in hand. In de toelichting bij de domeinen en indicatorkeuze wezen we daar al op.

De uitgevoerde correlatieanalyses (tabel 4) laten op domeinniveau zien dat alle domeinen significant met elkaar samenhangen. Dat geldt in het bijzonder voor de samenhang tussen het inkomensdomein en alle andere domeinen. Voor het interpreteren van onderstaande tabel en de uitgebreidere correlatiematrix in bijlage 3 dient aangetekend te worden dat samenhang niet hetzelfde is als causaliteit. De samenhang tussen twee domeinen kan immers via een ander domein of variabele lopen. Ook zegt het feit dat twee domeinen samenhangen niets over de richting van de samenhang. Of anders geformuleerd, wat wordt door wat beïnvloed?

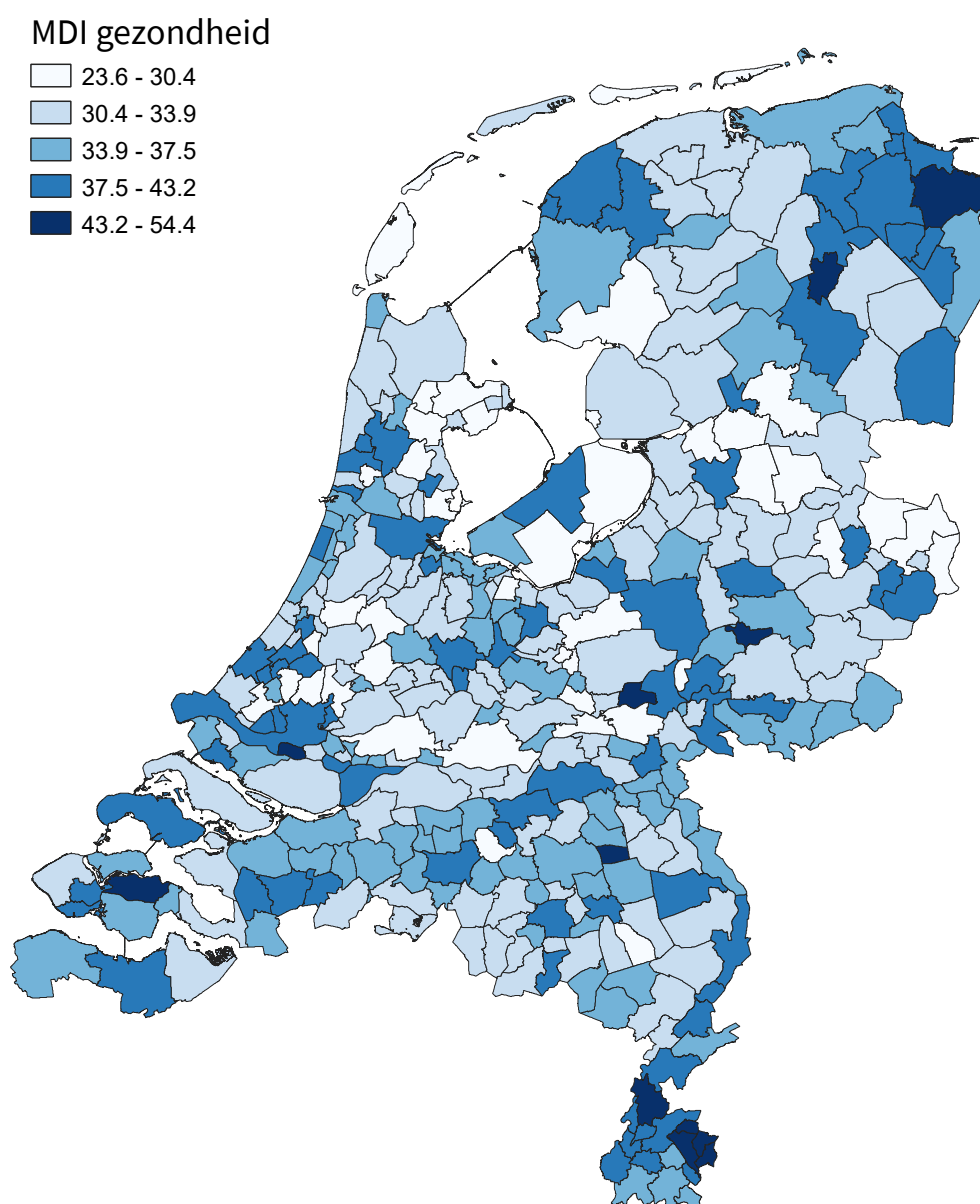
Tabel 4 Correlatiematrix op domeinniveau

	Inkomen	Werk	Gezondheid	Opleiding	Huisvesting	Veiligheid	Woon-omgeving
Inkomen	1	,662**	,645**	,610**	,637**	,759**	,648**
Werk	,662**	1	,700**	,452**	,334**	,446**	,349**
Gezondheid	,645**	,700**	1	,388**	,378**	,540**	,454**
Opleiding	,610**	,452**	,388**	1	,482**	,425**	,428**
Huisvesting	,637**	,334**	,378**	,482**	1	,560**	,516**
Veiligheid	,759**	,446**	,540**	,425**	,560**	1	,736**
Woon-omgeving	,648**	,349**	,454**	,428**	,516**	,736**	1

** . Correlatie is significant ($p \leq 0.01$)

5.2 Gezondheidsverschillen uitgediept

We zijn nog wat dieper ingegaan op de sociaal economische gezondheidsverschillen (figuur 2). De kaart voor het gezondheidsdomein laat vergelijkbare geografische patronen zien als de MDI totaalkaart. Wel zijn de verschillen iets minder groot. Met name Noordoost-Groningen en Zuid-Limburg springen er opnieuw uit. Het beeld van de grote steden is iets minder negatief, deels samenhangend met de bevolkingssamenstelling (jongere bevolking). Ook hier voert Heerlen de kop van ranglijst aan. Verder valt op dat van de top 25 slechts scorende gemeenten op de MDI in zijn geheel, er 9 ook deel uitmaken van de 25 slechts scorende op het domein gezondheid. Van de 25 best scorende gemeenten op de MDI in zijn geheel maken er 8 deel uit van de best scorende gemeenten op het domein gezondheid.

Tabel 5 Top 25 van Nederlandse gemeenten met de meeste en minste achterstanden: MDI

Slechts scorend		Best scorend	
MDI	Gezondheid	MDI	Gezondheid
Heerlen	Heerlen	Rozendaal	Staphorst
Rotterdam	Assen	Dinkelland	Urk
's-Gravenhage	Renkum	Staphorst	Koggenland
Amsterdam	Zutphen	Hilvarenbeek	Rozendaal
Kerkrade	Kerkrade	Midden-Delfland	Dinkelland
Schiedam	Albrandswaard	Haaren	Schiermonnikoog
Arnhem	Boekel	Heeze-Leende	Renswoude
Maastricht	Brunssum	Tubbergen	Vlieland
Almelo	Landgraaf	Dalfsen	Beemster
Enschede	Goes	Alphen-Chaam	Zwartewaterland
Brunssum	Oldambt	Veere	Dalfsen
Roermond	Sittard-Geleen	Woudenberg	Midden-Delfland
Eindhoven	Bergen op Zoom	Sint Anthonis	Neder-Betuwe
Lelystad	Tynaarlo	Molenlanden	Drechterland
Dordrecht	Midden-Drenthe	Nieuwkoop	Ameland
Nijmegen	Groningen (gemeente)	Scherpenzeel	Tubbergen
Vlaardingen	Vught	Renswoude	Molenlanden
Helmond	Appingedam	De Wolden	Medemblik
Sittard-Geleen	's-Gravenhage (gemeente)	Bunnik	De Wolden
Den Helder	Maastricht	Terschelling	Barneveld
Venlo	Eindhoven	Waalre	Wierden
Groningen	Nijmegen	Bergeijk	Eemnes
Tilburg	Zeist	Uitgeest	Lansingerland
Pekela	Venray	Oudewater	Bodegraven-Reeuwijk
Leeuwarden	Vlissingen	Hardinxveld-Giessendam	Opmeer

Met behulp van een correlatieanalyse is gekeken naar de samenhang tussen alle in de MDI gebruikte indicatoren en de 4 tot het gezondheidsdomein behorende indicatoren: beoordeling eigen gezondheid, medicijngebruik, kosten GGZ en leefstijl (samengestelde variabele van roken, overgewicht en alcoholgebruik). De resultaten van de correlatieanalyse staan in tabel 6. Deze laten een duidelijke tweedeling zien tussen wat we - met een verzamelterm - 'kwetsbaren' en 'niet of minder kwetsbaren' zouden kunnen noemen. Tot de 'kwetsbaren' rekenen we arme huishoudens, langdurig werklozen, arbeidsongeschikten, laagopgeleiden en voortijdig schoolverlaters. Tot de groep 'niet of minder kwetsbaren' behoren de actieven en de mensen die vermogender zijn.

Er is als het gaat om de 'kwetsbaren' een duidelijk negatieve samenhang met beoordeling eigen gezondheid (kwetsbaren beoordelen hun eigen gezondheid negatiever), een positieve samenhang met uitgaven GGZ en medicijngebruik (hogere uitgaven en meer medicijngebruik) en een positieve samenhang met ongezonde leefstijl (meer kwetsbaren in een gemeente gaat gepaard met meer mensen met een ongezonde leefstijl. Voor de 'niet of minder kwetsbaren' geldt precies het omgedraaide. Daarnaast laten de indicatoren die meer verband houden met de kenmerken van de fysieke omgeving zoals WOZ-waarde, het voorkomen van gewelds- en vermogensdelicten, vandalisme en in iets mindere mate hittestress ook een eenduidig patroon zien qua samenhang met arbeidsongeschikten, beoordeling eigen gezondheid, uitgaven GGZ en ongezonde leefstijl. Een lagere WOZ-waarde, meer gewelds- en vermogensdelicten, vandalisme en groter risico op hittestress hangen samen met meer arbeidsongeschiktheid, slechtere beoordeling eigen gezondheid, hogere uitgaven GGZ en een ongezondere leefstijl.

Tabel 6 Correlatietabel MDI indicatoren en gezondheid

	Eigen gezondheid	Medicijn- gebruik	GGZ	Ongezonde leefstijl
Vermogen huishoudens	,546**	-0,062	-,551**	-,494**
Arme huishoudens	-,557**	0,081	,605**	,441**
Langdurig werkloos	-,479**	,356**	,382**	,251**
Actieven	,526**	-,287**	-,478**	-,357**
Arbeidsongeschikten	-,673**	,392**	,424**	,302**
Eigen gezondheid	1	-,458**	-,389**	-,283**
Medicijngebruik	-,458**	1	0,058	,207**
GGZ	-,389**	0,058	1	,146**
Ongezondleefstijl	-,283**	,207**	,146**	1
Laagopgeleiden	-,379**	,302**	-0,086	,260**
Voortijdig schoolverlaters	-,476**	,111*	,410**	,347**
WOZwaarde	,472**	-,233**	-,242**	-,265**
Verhuisgeneigdheid	0,053	-,250**	,233**	-0,027
Gewelddelicten	-,494**	,140**	,550**	,411**
Vermogensdelicten	-,352**	-0,012	,499**	,181**
Verkeersonveiligheid	-,131*	-,120*	,304**	0,033
Natuurlijkheid landschap	0,081	-0,008	0,099	0,049
Vandalisme	-,406**	,109*	,498**	,398**
Hittestress	-,231**	0,031	,312**	0,010

*. Correlatie is significant ($p \leq 0.05$)

**. Correlatie is significant ($p \leq 0.01$)

6 Slotbeschouwing

In dit rapport hebben we aan de hand van een op de Nederlandse situatie toegespitste Meervoudige Achterstandsindex of MDI een analyse gemaakt van de verschillen in stapeling van achterstanden in Nederlandse gemeenten. Daarbij is het achterstandsbegrip niet gereduceerd tot een gebrek aan inkomen - tot armoede -, maar is Townsend gevolgd die stelt dat armoede niet alleen in absolute termen moet worden gedefinieerd als een (structureel) gebrek aan inkomen, maar ook in relatieve termen. In zijn woorden: 'Men kan zeggen dat individuen, gezinnen en groepen in armoede leven als ze niet over de middelen beschikken om gezonde voeding te krijgen, deel te nemen aan activiteiten en over de levensomstandigheden en voorzieningen te beschikken die gebruikelijk zijn, of op grote schaal worden aangemoedigd of goedgekeurd in de samenleving waartoe ze behoren'.

De relatieve benadering van het achterstandsbegrip past in het huidige economische debat waarin het belang van een breed welvaartsbegrip wordt benadrukt. Net zo goed als achterstand meer is dan armoede, is welvaart meer dan inkomen. Het gaat bij brede welvaart om die zaken die mensen van belang vinden voor het leiden van een waardevol leven. In die zin zijn de twee benaderingen complementair aan elkaar, twee zijden van dezelfde medaille. De toegevoegde waarde van de MDI als index en indicator voor achterstanden zit hem vooral in het feit dat ze expliciet aandacht vraagt voor de ongelijke verdeling van de brede welvaart op verschillende schaalniveaus (wijk, gemeente, regio). Daarmee zorgt ze voor concrete aangrijpingspunten voor de ontwikkeling van gebiedsgericht beleid dat zich richt op een faire verdeling van welvaart.

6.1 Achterstanden: ruimtelijk gelaagd

Een blik op de totaalkaart van de achterstandsproblematiek in Nederland laat een aantal duidelijke ruimtelijke patronen zien. De achterstandsproblematiek is allereerst een grootstedelijk fenomeen. De grote steden in de Randstad, Utrecht uitgezonderd, kennen allen hoge scores op de MDI kaart. Daarnaast hebben 'perifere' krimpregio's als Zuid-Limburg en Noordoost Groningen nadrukkelijk te maken met achterstandsproblemen. In de intermediaire zone zijn het vooral de (middelgrote) steden met een sterk industrieverleden die kampen met achterstandssituaties. Hoewel sommige steden en/of stedelijke regio's – zoals Eindhoven - in staat zijn gebleken om de economische crisis van de jaren '70 en '80 te boven te komen, worstelen ze vaak nog wel de structurele achterstanden die samenhangen met het specifieke industrie- en arbeidersverleden.

Hoewel de in beeld gebrachte achterstanden deels het gevolg zijn van de (ruimtelijke) reproductie van de oude verhouding tussen het economisch kerngebied in het westen van Nederland en de rest van het land (ongelijke ontwikkeling), zijn ze tegelijkertijd ook sterk verbonden met de huidige stedelijk-economische en demografische dynamiek (Tordoir et al., 2015). In de globaliserende kenniseconomie concentreert kennis en kapitaal zich op een klein aantal plekken, of hubs (Beugelsdijk, 2021). Stedelijke agglomeraties, met hun clustering van hoger onderwijs- en kennisinstellingen, culturele voorzieningen en bedrijvigheid, zijn daarbij in het voordeel. Ze werken als een magneet op kapitaal en

kenniswerkers. Glaeser (2011) spreekt in dit verband van de triomf van de stad. Die triomf is echter ongelijk verdeeld (Buitelaar e.a., 2016; Milikowski, 2020). Zowel binnen als tussen steden en regio's doen zich grote verschillen voor.

Niet iedere stad, en dat geldt zeker voor de middelgrote (of 'midsize') steden zonder hoger onderwijsinstellingen of internationale bedrijvigheid, is aangehaakt bij de internationale economische dynamiek en daarmee automatisch een 'winnaar' (Atzema & Olden, 2015). En zelfs 'triumferende' steden worden geconfronteerd met achterstandsproblematiek zoals deze studie laat zien. De toegenomen economische dynamiek resulteert in interne conflicten en een sterkere ruimtelijke polarisatie tussen kansarme en kansrijke groepen in buurten en wijken. Het gehoopte 'trickle down' effect van de economie van de 'triumferende' stad naar alle lagen van bevolking komt maar deels uit (Buitelaar e.a., 2016). Op stedelijk niveau is er sprake van grote, misschien wel de grootste ruimtelijke ongelijkheid als het gaat om meervoudige achterstanden. Illustratief is het verschil tussen Rotterdam boven en onder de Maas en Amsterdam binnen en buiten de ring.

De kaartbeelden en de analyses tonen dus aan dat de achterstandsproblematiek een ruimtelijk zeer gelaagd fenomeen is, dat voorbijgaat aan de veelbesproken kloof tussen de Randstad en 'de' regio (Meijer & Rietbergen, 2021). De hier besproken achterstandsproblematiek laat zich lastig persen in het binaire schema van Randstad versus regio of centrale stad versus perifeer platteland. De toename in ruimtelijke ongelijkheid creëert winnaars en verliezers op verschillende plekken en schaalniveaus. Als het gaat om achterstanden is het daarom beter om te spreken van werelden van verschil. Het gaat om een wereld van bewoners van wijken, steden en regio's die een rol van betekenis spelen in de belangrijke nationale en internationale (economische) netwerken tegenover bewoners in wijken, steden en regio's die lastiger aanhaken op die netwerken, en waar groepen mensen wonen in een structurele achterstandspositie verkeren.

6.2 Differentiatie in beleid

De MDI zoals we die in deze studie hebben ontwikkeld en toegepast op de Nederlandse situatie is een interessant en noodzakelijk instrument waarmee meer precies kan worden gekeken naar de ruimtelijke dimensie van achterstand. Interessant, omdat het een (samengestelde) indicator is die achterstandssituaties in kaart brengt op verschillende schaalniveaus (regio, gemeente, wijk). Noodzakelijk, omdat alleen bij een goed (lees: precies) inzicht in wat daadwerkelijk speelt op lokaal en regionaal niveau, werk gemaakt kan worden van beleid dat zich richt op het wegwerken van achterstanden en het vergroten van de brede welvaart van alle plekken in Nederland.

In reactie op de toegenomen ruimtelijke ongelijkheid tussen groepen in de samenleving groeit de politiek-bestuurlijke roep voor plaatsspecifiek beleid. Een uiting hiervan is de oproep van de burgemeesters van de grote steden voor (een nieuwe ronde) wijkenbeleid³

³ Met het manifest *Dicht de kloof!* vroegen de burgemeesters van vijftien grote steden in de zomer van 2021 om 500 miljoen euro per jaar voor een gebiedsgerichte aanpak van armoede, werkloosheid, schulden, criminaliteit, onderwijs en gezondheid in kwetsbare wijken.

en de Regiodeal aanpak van het Rijk, gericht op het versterken van de brede welvaart van alle – dus ook perifere - regio's in Nederland. Dat bestuurders en beleidsmakers iets aan de problematiek van kwetsbare wijken en regio's willen doen, is niet nieuw. Integendeel, met programma's gericht op de stadsvernieuwing en regionale ontwikkeling probeerde de overheid al vanaf de jaren '60 wijken en regio's voor afglijden te behoeden. Daarbij lag de nadruk sterk op grootschalige en planmatige overheidsinterventie van bovenaf, gericht op het versterken van (materiele) welvaarts groei voor iedereen.

Anders dan destijds, lijkt de veranderingstheorie voor gebiedsgericht beleid (voor wijken en regio's) nu meer gericht op endogene ontwikkeling (van onderop) en op de 'capabilities' van mensen. 'Capabilities' zijn de kansen en keuzemogelijkheden die mensen hebben om het leven te leiden dat ze graag willen leiden (Sen, 2009). Het doel is om bij de ontwikkeling van beleid de kwaliteit van leven als uitgangspunt te nemen. Deze laat zich vertalen als 'de vrijheid van mensen om te kiezen het leven te leiden dat ze - binnen de grenzen van het redelijke - graag willen leiden'. Met dergelijk beleid kan beter worden aangesloten op de specifieke noden én mogelijkheden van mensen in een gebied (Rli, 2021). Denk bijvoorbeeld aan stads(wijk) of regiospecifiek onderwijsbeleid, of werkgelegenheids- en ondernemerschapbeleid. In het geval van gebieden die te maken hebben met bevolkingskrimp kan dit bijvoorbeeld resulteren in een gebalanceerd investeringspakket om de basisinfrastructuur van publieke voorzieningen op peil te houden. Terwijl in stedelijke regio's die worstelen met een hardnekkige tweedeling, verbetering van het niveau van opleiding, arbeidsparticipatie en woonkwaliteit van kwetsbare wijken voorop staat.

In het (rijks)beleid voor wijken en brede welvaart van regio's dat op dit moment wordt ontwikkeld, kan de gebiedsgerichte aandacht voor kansengelijkheid verder worden vergroot. Bij de uitwerking van dat beleid kan de feitenrijke basis van MDI helpen om keuzes te maken, bijvoorbeeld in de selectie van gebieden. Met behulp van de MDI kan ook specifieker worden gekeken naar de gebieden (en groepen mensen) die op achterstand staan. Dat biedt concrete aangrijpingspunten om achterstanden aan te pakken en zo de brede welvaart in regio's te verbeteren.

6.3 Maar er is meer

In het voorgaande hebben we uiteengezet dat er in Nederland op allerlei schaalniveaus sprake is van achterstandssituaties. Die situaties verschillen van plek tot plek en van regio tot regio. Hoewel er altijd al sprake is geweest van een ruimtelijk ongelijke verdeling van (brede) welvaart, lijkt deze zich de laatste decennia te verdiepen. Niet vreemd dus, dat er brede maatschappelijk zorgen bestaan over het feit dat de leefbaarheid en het toekomstperspectief in de minst welvarende gemeenten en regio's van ons land onder druk staan. Het gebiedsgericht kansenbeleid dat op dit moment in ontwikkeling is, poogt hier iets aan te doen. Dat is nodig en noodzakelijk. Maar er is meer.

De geconstateerde verschillen in achterstand kunnen ook leiden tot maatschappelijke onvrede, wantrouwen en vermindering van de sociale samenhang. Uit internationaal onderzoek naar 'left behind places' en 'places that don't matter' (Rodriguez-Pose, 2018,

2020; Martin e.a., 2021) blijkt dat de groei van economisch succesvolle regio's overal ter wereld gepaard gaat met het ontstaan van gebieden die er steeds minder toe lijken te doen. Inwoners van deze gebieden voelen zich soms in de steek gelaten en stemmen vervolgens op populistische partijen, met politieke polarisatie en fragmentatie als gevolg. Datzelfde onderzoek laat zien dat sociaaleconomische factoren (stagnatie van inkomen, achterblijvende werkgelegenheid, enzovoorts.) in belangrijke mate de politieke proteststem lijken te verklaren. Er is sprake van een sterke correlatie tussen economische achteruitgang en politiek ongenoegen van het electoraat. Een correlatie die ook zichtbaar is in Nederland, zij het iets minder geprononceerd (De Voogd & Cuperus, 2021).

De opkomst van populisme heeft volgens deze onderzoekers te maken met de lange termijn economische achteruitgang van plaatsen die (in het verleden) betere tijden hebben gekend en benadeeld zijn door economische processen die hen inwisselbaar hebben gemaakt. Om dat tij te keren is het van belang meer te investeren plekken die geleden hebben onder perioden van lage, geen of negatieve groei, industriële achteruitgang, of braindrain. Het zijn de plekken van achterstand die de laatste jaren door bestuurders en beleidsmakers over het hoofd zijn gezien - en waarvan vaak is gezegd dat er geen hoop voor hen is.

De samenleving als geheel is er wat ons betreft bij gebaat als we met behulp van een nieuwe generatie gebiedsgericht beleid het menselijk potentieel in deze plekken mobiliseren. Dat is niet enkel een kwestie van sociale rechtvaardigheid, maar ook een politieke en economische noodzaak.

7 Literatuurlijst

Atzema, O. & Olden, H. (2015), De economische kracht van Midsize Brabant, De economische kracht van Midsize Brabant | BrabantKennis

Beugelsdijk, S. (2021). De verdeelde Nederlanden. Hoe een perfecte storm een klein land dreigt te splijten (en wat we daaraan kunnen doen), Amsterdam: Balans.

Blanken M., Dagevos J. e.a. (2016), Sociale veerkracht in Brabant, (inclusief tabellenboek), Pon/Telos

Buitelaar E., Weterings A., Raspe O., Jonkeren O. & Boterman W. (2016), De verdeelde triomf - Verkenning van stedelijk economische ongelijkheid en opties voor beleid - Ruimtelijke verkenningen 2016, PBL

CBS. (2013), Regionale verschillen in sterfte verklaard.

CBS (2021), Regionale Monitor Brede Welvaart.

Cordeweners, T. (2020). Dwars door Nederland. Ruimtelijke verschillen in beeld. Den Haag: Ministerie van BZK (verkregen via: <https://kennisopenbaarbestuur.nl/de-toekomst-en-bzk/themas/ruimtelijke-verschillen/>)

Department of the Environment, Transport and the Regions (1998) Index of Local Deprivation: A Summary of Results DETR, London.

Dewilde, C., & Lancee, B. (2013). Income inequality and access to housing in Europe. European sociological review, 29(6), 1189-1200.

Engbersen G., Snel E., 't Hart M., Mattheüs in de buurt: over burgerparticipatie en ongelijkheid in steden, Erasmus Universiteit Rotterdam / Erasmus Centre for Citizenship, Migration and the City (CIMIC)

Garretsen, H., McCann, P., Martin, R., & Tyler, P. (2013). The future of regional policy. Cambridge journal of regions, economy and society, 6(2), 179-186.

Glaeser, E.L. (2011), The triumph of the city. How our greatest invention makes us richer, smarter, greener, healthier and happier, New York: Penguin.

Haar M, van der, Dagevos J. e.a. (2018), Monitor Sociale Veerkracht 2018 (inclusief tabellenboek), PON/Telos

Haarmann W., Mommaas H., Smeets R.J., Hartog J. den, Rietveld T., Dagevos J. (2014), 'Sociale Veerkracht' als ontwikkelingsperspectief. Met een toepassing op West-Brabant.

Kawachi I, Kennedy BP, Wilkinson RG. Crime: social disorganization and relative deprivation. *Soc Sci Med*. 1999 Mar;48(6):719-31. doi: 10.1016/s0277-9536(98)00400-6. PMID: 10190635.

Kunst, A. (2010). Een overzicht van sociaal-economische verschillen in gezondheid in Europa. In Luc Bonneux (red.) (2010), *De gezonde levensloop. Een geschenk van vele generaties*. Boekaflevering van *Mens & Maatschappij*, jaargang 85, 2010

Leidelsemeijer, K., van Iersel, J. en Frissen J. (2018), *Veerkracht in het corporatiebezit. Kwetsbare bewoners en leefbaarheid*.

Leidelsemeijer, K., van Iersel, J. en Frissen J. (2020), *Veerkracht in het corporatiebezit. De update: een jaar later, twee jaar verder...*

Lorenc, T., Clayton, S., Neary, D., Whitehead, M., Petticrew, M., Thomson, H., Cummins S, Sowden A, & Renton, A. (2012). Crime, fear of crime, environment, and mental health and wellbeing: mapping review of theories and causal pathways. *Health & Place*, 18(4), 757-765.

McLennan D., Noble S., Noble M., Plunkett E., Wright G. & Gutacker N. (2019), *The English Indices of Deprivation 2019 Technical report*, Ministry of Housing, Communities and Local Government

Martin, R., Gardiner, B., Pike, A., Sunley, P. & P. Tyler (2021). *Levelling up Left Behind Places. The Scale and Nature of the Economic and Policy Challenge*, London: Routledge.

Milikowski, F. (2020), *Een klein land met verre uithoeken. Ongelijke kansen in een veranderend Nederland*.

Miltenburg, E., & van de Werfhorst, H. (2017). De rol van de buurt en levenslooptransities voor de overgang naar werk. *Mens en maatschappij*, 92(3), 323-327.

Noble, M., Wright, G., Smith, G., & Dibben, C. (2006). Measuring multiple deprivation at the small-area level. *Environment and planning A*, 38(1), 169-185.

Noble M, Wright G, Dibben C, Smith GAN, McLennan D, Anttila C, Barnes H, Mokhtar C, Noble S, Avenell D, Gardner J, Covizzi I, Lloyd M. *Indices of Deprivation 2004. Report to the Office of the Deputy Prime Minister*. London: Neighbourhood Renewal Unit, 2004.

Passchier, W. F., van den Berg, M., Erismann, J. W., van den Hazel, P. J., Lebret, E., Leemans, R., van der Sluijs, J. P., & van Vliet, P. W. (2012). *De invloed van stikstof op de gezondheid*. (Horizon Scanning Report; No. 2012-28). Gezondheidsraad.

Pinkster, F. M. (2014). Neighbourhood effects as indirect effects: Evidence from a Dutch case study on the significance of neighbourhood for employment trajectories. *International Journal of Urban and Regional Research*, 38(6), 2042-2059.

Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (2021), Geef richting, maak ruimte!

Rabobank (2021), De geografie van brede welvaart,
<https://www.rabobank.nl/kennis/s011143840-de-geografie-van-brede-welvaart>

Raspe, O. & E. Stam (2019), Brede welvaart in de regio verdient meer aandacht, in *Economisch Statistische Berichten*, 104 (4772S), 11 april 2019

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (2001), Milieubalans 2001
Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (2013), Gezondheid en maatschappelijke participatie. Themarapport Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2014, RIVM-rapportnummer: 010003001/2013

Rodríguez-Pose, A. (2018), The revenge of places that don't matter (and what to do about it), *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 11(1)

Rodríguez-Pose, A. (2020), The Rise of Populism and the Revenge of the Places That Don't Matter. *LSE Public Policy Review*, 1(1), p.4. DOI: <http://doi.org/10.31389/lseppr.4>

Ruijsbroek, A., Droomers, M., Kunst, A. E., & Van Den Brink, C. (2011). Gezondheid en leefstijl in de krachtwijken: een verkenning. *Tijdschrift voor gezondheidswetenschappen*, 89(4), 214-221.

Savelkoul, M., Schuit, A. J., & Storm, I. (2011). Terugdringen van gezondheidsachterstanden door gemeentelijk beleid: Een literatuurverkenning naar effectiviteit van fysieke en sociale omgevingsmaatregelen. RIVM rapport 270161003

Sociaal Cultureel Planbureau (2014), Verschil in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2014, scp-publicatie 2014-33.

Sen, A. (2009), capabilities and well-being. In: M. Nussbaum & A. Sen (red.), *The quality of Life*. Oxford: Clarendon Press.

Telos (2011), *De Duurzaamheidsbalans van Brabant 2010*, Tilburg.

Tops, P. E. W. M., & Van Der Torre, E. J. (2014). *Wijkenaanpak en ondermijnende criminaliteit*. Boom Lemma uitgevers

Toiridoir P., Poorthuis A. & Renooij P. (2015), *De veranderende geografie van Nederland. De opgaven op mesoniveau*.

Townsend, P. (1979), *Poverty in the United Kingdom* (Penguin).

Townsend, Peter (1987). "Deprivation." *Journal of social policy* 16.2 (1987): 125-146.

Vermolen, B. (2008). Onderwijs met perspectief. Deskresearch en aanbevelingen vanuit het onderwijsveld.

Verweij, A., Van Der Lucht, F., & Droomers, M. (2008). Gezondheid in veertig krachtwijken. RIVM rapport 270951001

Voogd, J. de & Cuperus, R. (2021), Atlas van afgehaakt Nederland. Over buitenstaanders en gevestigden.

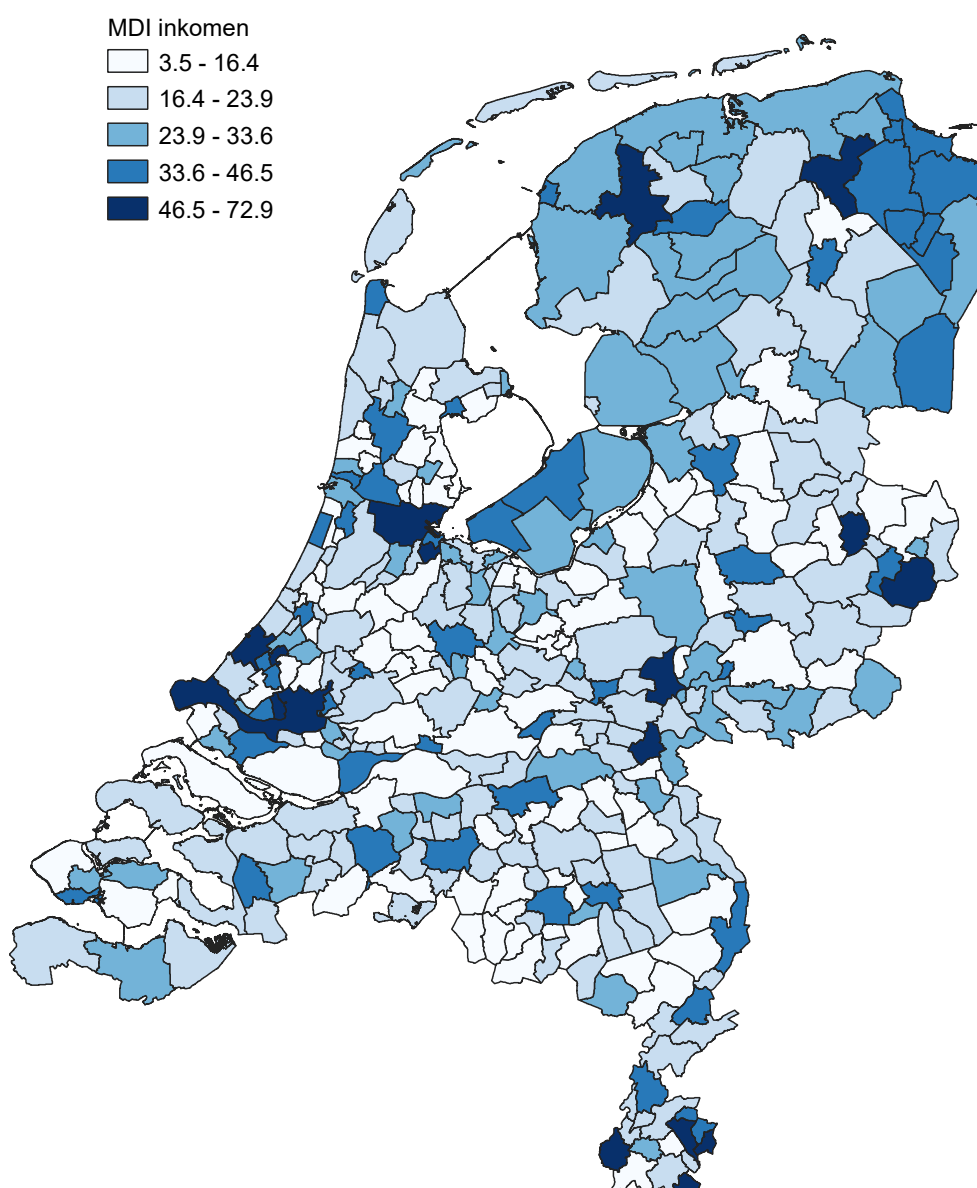
Wen, M., Browning, C. R., & Cagney, K. A. (2003). Poverty, affluence, and income inequality: neighborhood economic structure and its implications for health. *Social science & medicine*, 57(5), 843-860.

<https://www.volksgezondheidenzorg.info/arbeidsparticipatie-en-duurzame-inzetbaarheid#node-arbeidsparticipatie-en-duurzame-inzetbaarheid>

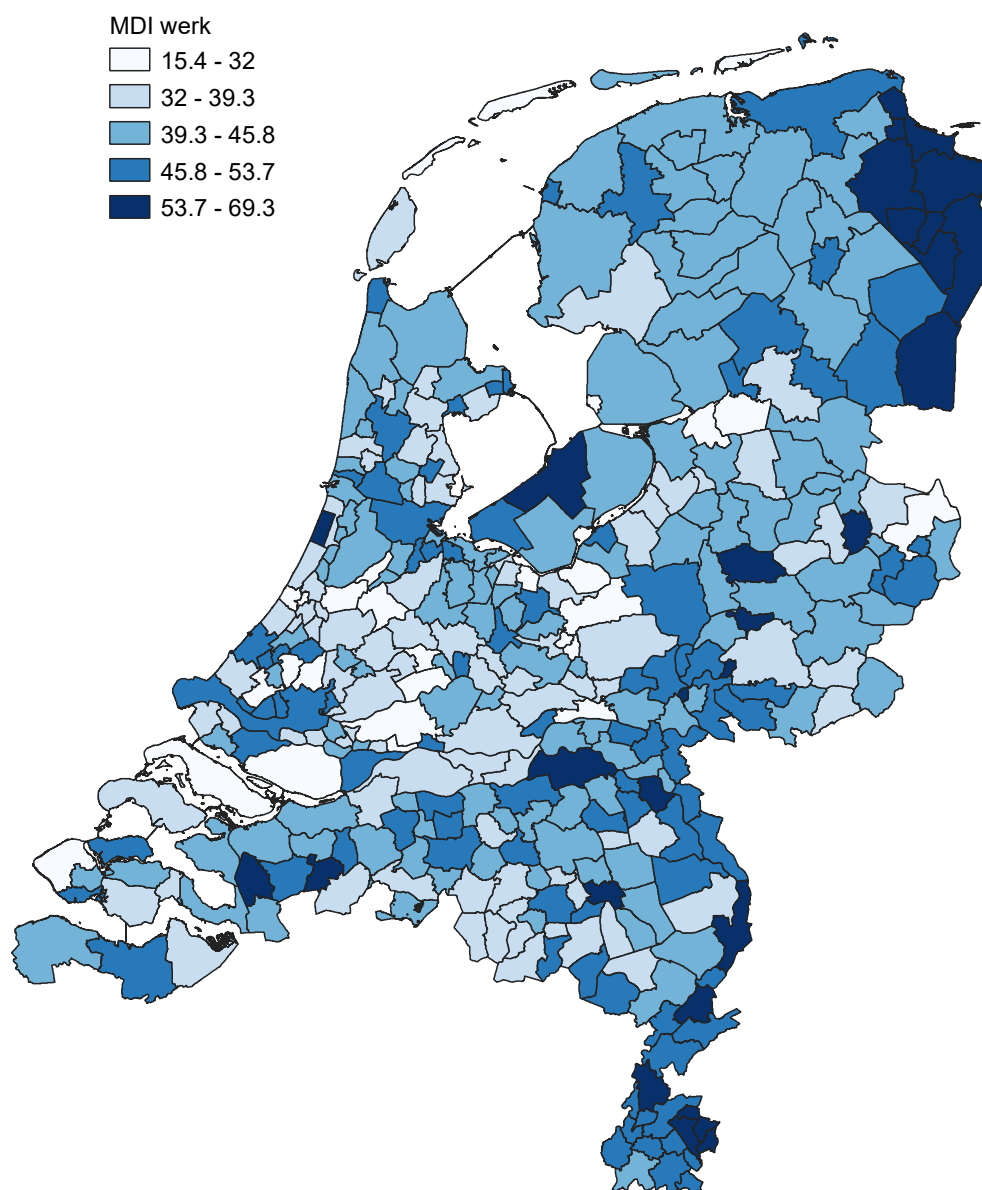
Bijlage A Achterstandskarten voor de verschillende domeinen

Bij het interpreteren van de navolgende kaarten dient bedacht te worden dat geen identieke schalen zijn gebruikt. Anders gezegd: de legenda's verschillen. Er is hiervoor gekozen om per kaart de verschillen tussen gemeenten zo optimaal mogelijk te laten zien. Dat maakt de kaarten onderling lastiger te vergelijken. In bijlage 2 worden alle MDI- en domeinscores per gemeente gepresenteerd.

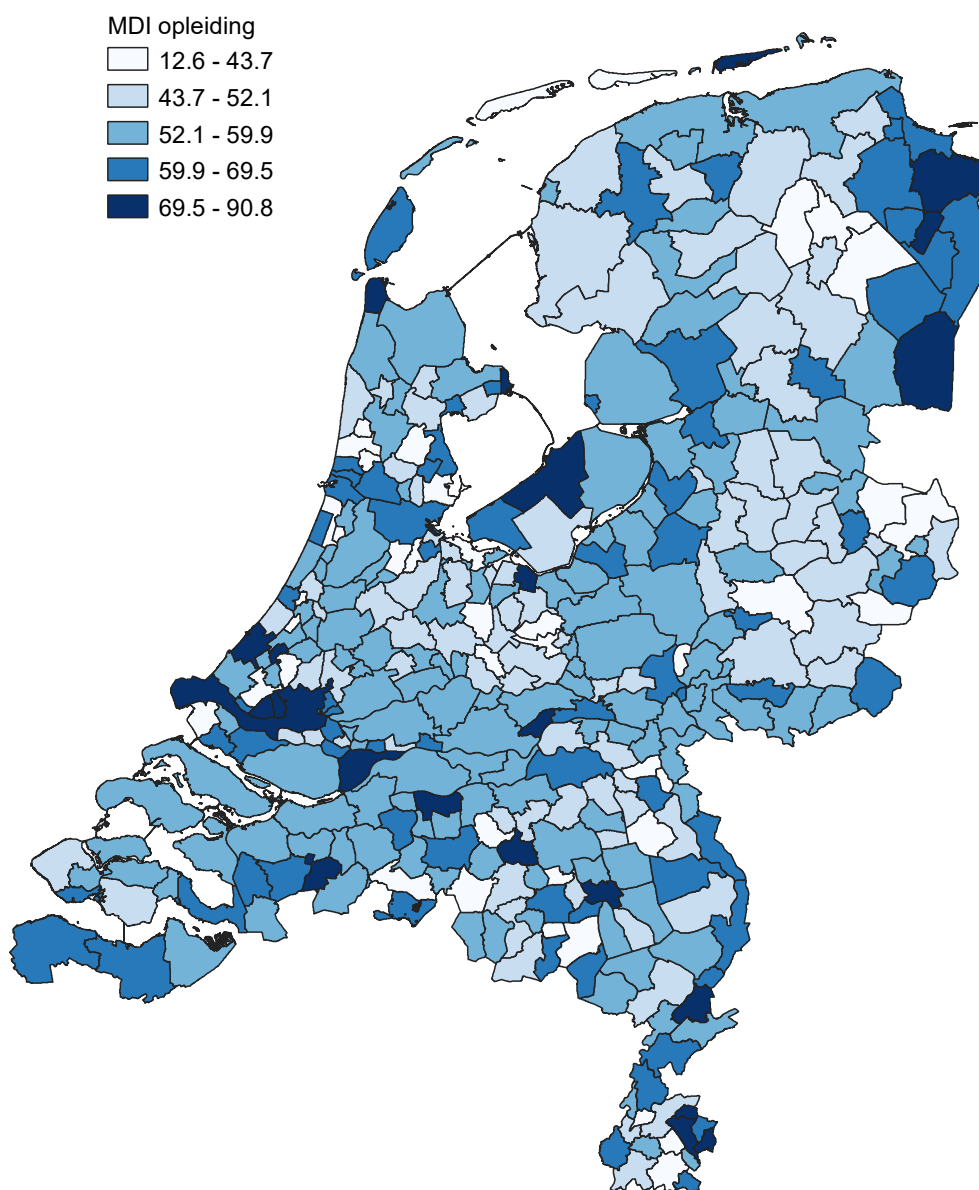
Inkomen

Werk

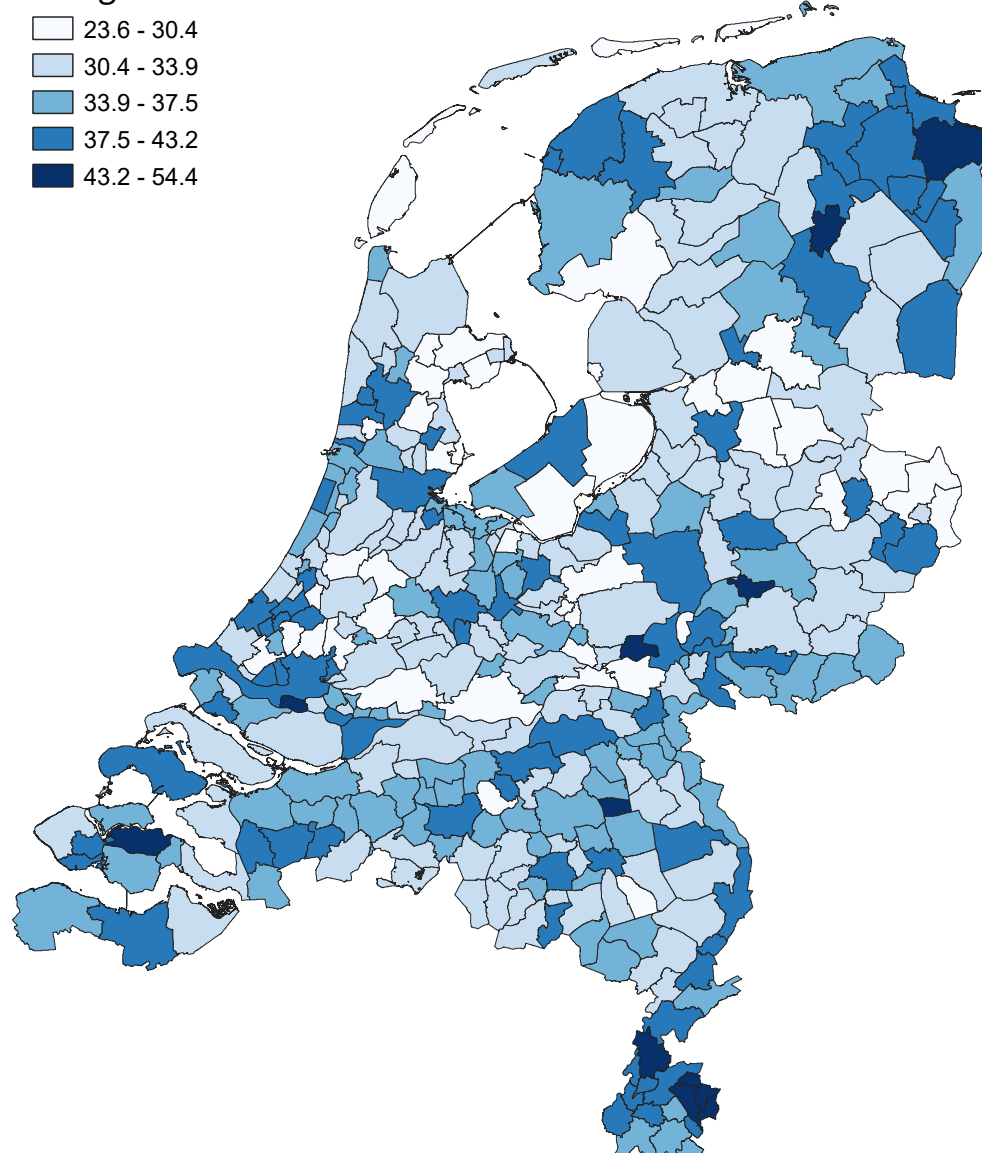

Onderwijs

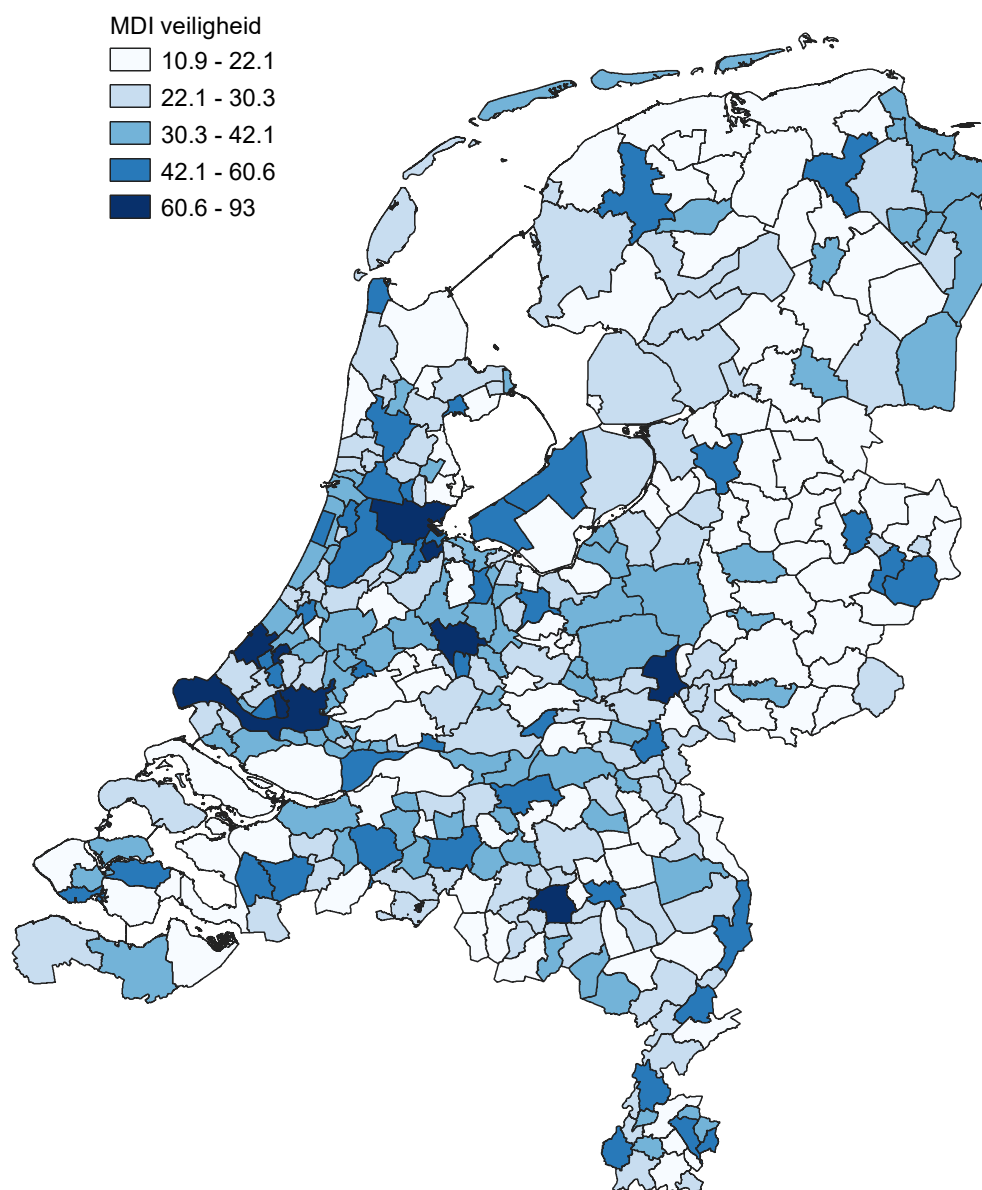

Gezondheid

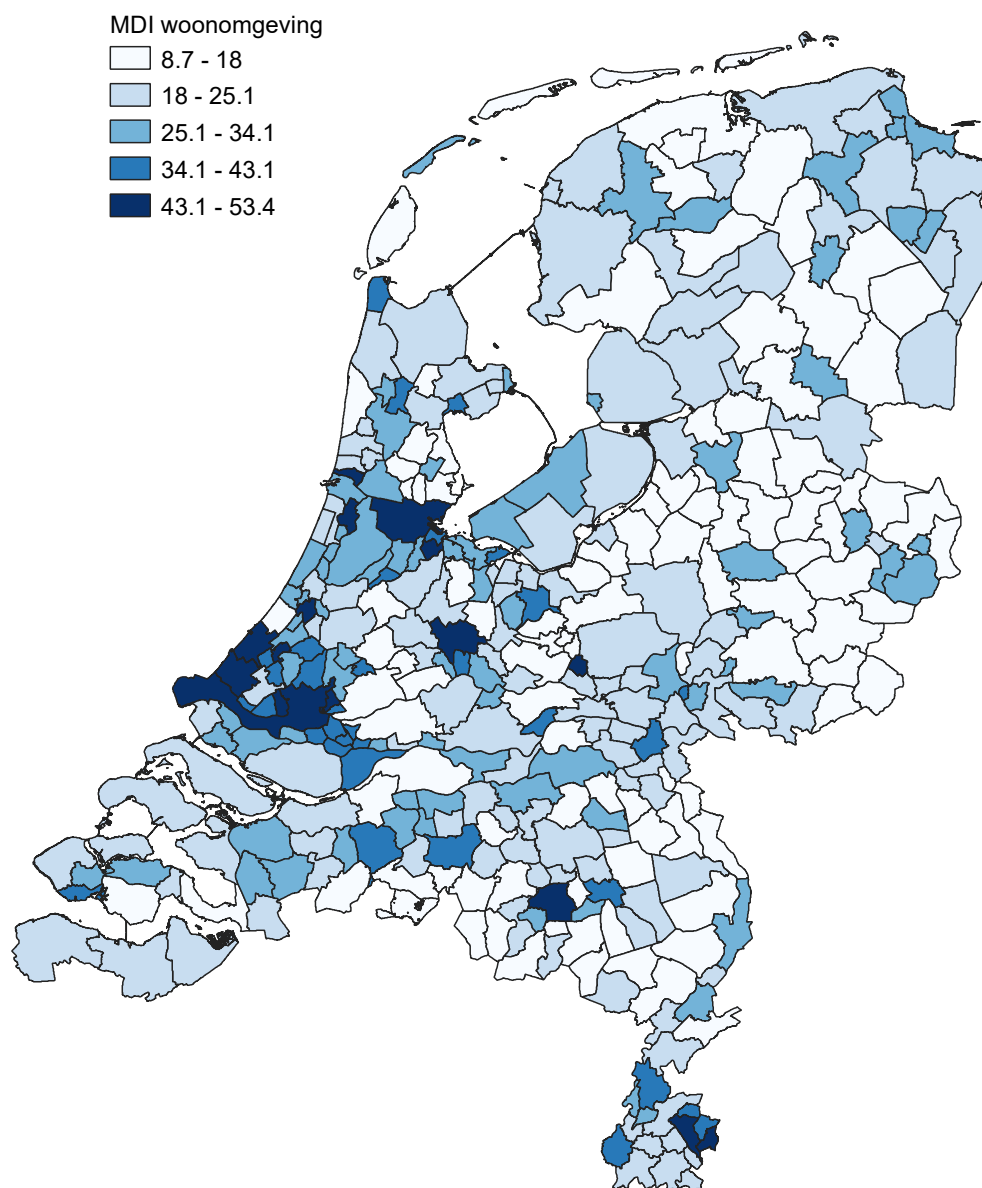
MDI gezondheid

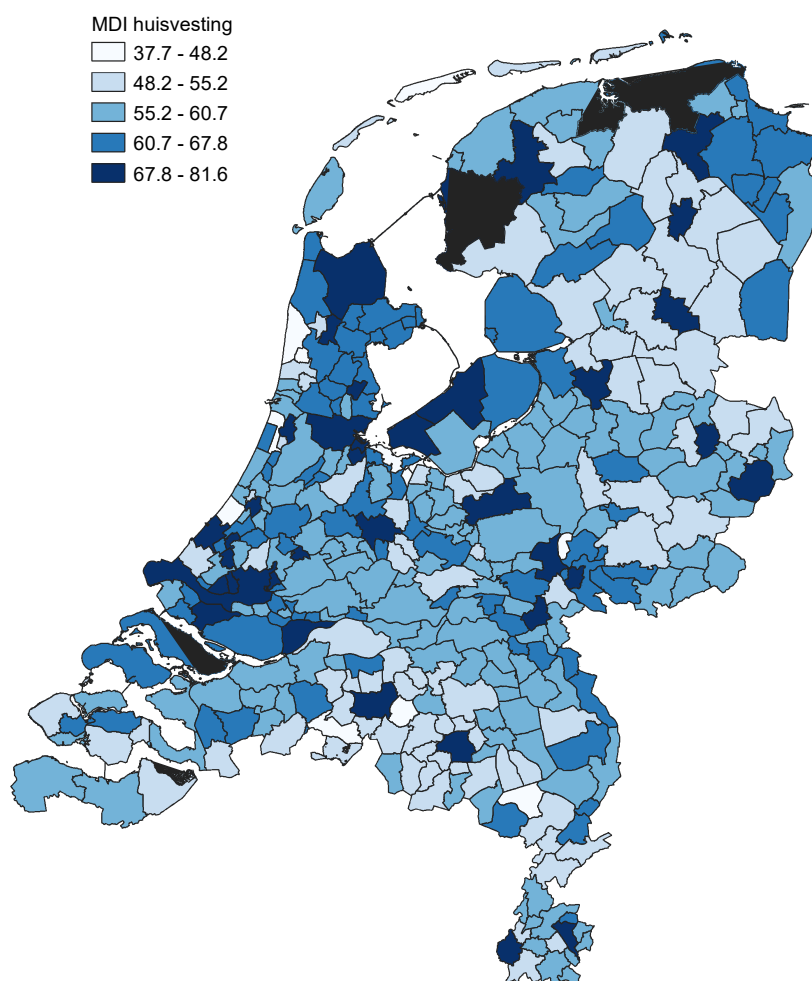
Veiligheid

Woonomgeving

Huisvesting

Bijlage B MDI en domeinscores per gemeente

	MDI	Inkomen	Werk	Opleiding	Gezond- heid	Huis- vesting	Veiligheid	Woon- omgeving
Heerlen	63,1	60,1	69,3	77,5	54,4	71,3	56,6	46,0
Rotterdam	62,4	72,9	50,4	77,1	39,1	78,0	76,8	49,2
's-Gravenhage (gemeente)	60,5	60,6	53,5	71,9	42,2	79,9	76,5	52,5
Amsterdam	58,7	65,2	46,4	63,8	40,9	68,3	93,0	48,2
Kerkrade	57,2	53,1	64,5	76,9	46,5	57,4	46,9	47,1
Schiedam	56,2	49,9	53,2	74,6	38,4	74,0	67,3	49,9
Arnhem	55,4	57,5	51,8	68,8	39,9	71,7	67,3	34,1
Maastricht	53,9	55,0	48,6	68,2	42,1	70,0	55,7	42,8
Almelo	53,3	51,4	58,0	66,7	40,7	71,7	49,2	32,0
Enschede	53,3	57,2	52,6	66,3	40,8	70,3	51,9	29,3
Brunssum	53,2	42,6	61,7	78,7	45,6	61,1	36,3	42,4
Roermond	52,9	42,7	57,9	77,4	41,1	66,1	56,5	30,7
Eindhoven	52,7	42,5	47,7	66,0	41,7	69,8	72,1	50,7
Lelystad	52,3	44,5	59,4	76,9	39,2	71,1	45,2	26,8
Dordrecht	52,2	44,0	53,5	71,9	41,3	72,0	53,8	34,6
Nijmegen	51,7	52,3	46,3	59,3	41,7	70,9	60,0	40,6
Vlaardingen	51,4	42,8	50,1	74,3	39,0	73,5	50,1	39,9
Helmond	51,3	44,0	56,6	74,5	39,0	55,4	48,3	39,3
Sittard-Geleen	50,8	39,3	58,8	65,6	44,0	57,8	52,3	39,4
Den Helder	50,6	41,2	50,7	80,8	37,0	65,4	46,3	39,1
Venlo	50,6	42,0	57,5	69,5	39,8	60,5	50,7	33,3
Groningen (gemeente)	50,4	59,1	40,5	48,8	42,7	81,6	54,8	31,3
Tilburg	50,4	43,4	50,0	65,5	38,6	69,9	57,4	37,3
Pekela	50,3	42,4	61,1	75,1	39,3	63,3	30,6	30,2
Leeuwarden	49,9	48,6	46,5	60,9	39,9	80,9	48,3	30,6
Landgraaf	49,7	37,9	62,0	64,3	45,6	59,5	33,8	40,3
Vlissingen	49,0	43,9	49,9	68,3	41,3	58,8	43,6	38,5
Capelle aan den IJssel	48,9	41,6	48,9	65,3	38,7	69,7	39,2	47,2
Zutphen	48,8	37,3	58,0	61,6	49,0	65,7	40,3	28,0
Emmen	48,8	39,2	61,5	71,2	37,8	65,1	34,7	23,4
Almere	48,5	39,7	53,7	68,6	34,8	75,6	43,0	27,1
Oldambt	48,5	41,3	54,3	72,6	45,0	62,1	32,4	25,1
Veendam	48,4	38,9	58,3	68,0	39,9	62,2	38,0	28,9
Appingedam	48,2	43,0	57,2	61,9	42,4	59,9	38,7	25,9
Utrecht (gemeente)	48,1	41,3	39,3	50,1	39,3	75,7	69,4	47,7
Zandvoort	48,0	38,0	56,7	65,3	38,5	65,2	49,8	21,7
Bergen op Zoom	47,9	34,9	58,0	62,3	43,2	65,2	43,5	28,3

	MDI	Inkomen	Werk	Opleiding	Gezond- heid	Huis- vesting	Veiligheid	Woon- omgeving
Rijswijk (ZH.)	47,8	37,6	48,4	56,8	39,6	67,5	59,1	39,8
Tiel	47,7	35,2	48,9	72,0	37,2	64,8	47,5	38,7
Delft	47,6	46,5	41,4	53,2	35,6	78,3	49,9	41,7
Delfzijl	47,5	41,5	54,8	66,4	40,6	61,1	36,5	25,3
Doesburg	46,8	41,1	61,7	56,2	36,9	63,8	28,7	27,2
Leiden	46,7	42,0	37,4	55,3	37,8	69,7	59,1	46,7
Hoorn	46,7	34,2	51,5	61,5	33,6	66,6	47,5	43,1
Vaals	46,6	54,0	47,6	66,4	36,6	60,5	26,1	19,5
Stadskanaal	46,6	38,2	59,7	65,9	40,4	61,0	27,4	21,2
Zaanstad	46,4	36,7	52,7	62,2	37,5	63,2	43,4	31,4
Roosendaal	46,3	31,8	52,7	65,3	39,8	66,1	45,3	29,5
Deventer	46,0	37,4	54,8	58,2	38,6	61,6	42,1	26,7
Purmerend	45,9	32,8	53,3	64,0	37,6	68,5	36,7	32,1
Westervoort	45,8	31,2	56,6	66,9	37,0	63,5	29,8	36,0
Gorinchem	45,8	35,3	51,8	63,5	35,7	61,3	44,9	31,1
Assen	45,6	34,6	50,5	49,0	49,7	73,7	41,7	25,8
Haarlem	45,5	34,2	45,5	53,0	35,9	69,0	46,8	52,0
Beverwijk	45,5	35,3	47,4	61,0	37,9	58,6	42,0	44,4
Nissewaard	45,4	37,2	46,1	64,8	36,6	69,2	40,0	30,1
Zoetermeer	45,4	33,6	49,0	59,9	38,9	66,8	42,0	35,7
Gouda	45,3	34,3	44,8	57,3	35,6	69,7	49,5	41,9
Hengelo (O.)	45,2	37,1	51,9	55,5	38,3	56,9	44,1	33,7
Midden- Groningen	45,2	38,2	54,2	61,4	40,1	62,1	29,1	23,4
Diemen	45,1	38,5	45,4	49,8	36,4	68,7	52,3	36,1
Maassluis	45,0	33,2	47,8	69,4	33,5	67,8	32,1	38,6
's-Hertogenbosch	45,0	34,6	48,2	56,8	38,4	60,6	50,9	33,3
Alkmaar	44,7	34,3	48,4	57,5	38,3	67,5	45,3	28,4
Zwijndrecht	44,6	31,8	45,7	69,3	38,8	62,4	34,2	38,7
Nieuwegein	44,4	29,2	48,3	57,8	40,1	63,0	44,3	40,2
Zwolle	44,3	34,7	43,6	56,4	38,5	69,2	47,5	32,4
Westerwolde	44,1	29,4	58,5	61,8	35,7	59,8	38,4	22,1
Enkhuizen	44,1	29,1	50,9	70,0	33,4	66,6	33,4	30,4
Breda	44,0	35,8	41,4	52,8	36,9	64,7	55,4	36,6
Harlingen	44,0	46,2	47,6	55,4	40,3	57,6	27,7	22,2
Smallerland	44,0	38,6	43,9	58,4	36,6	66,4	39,6	29,8
Doetinchem	44,0	32,3	50,4	60,5	41,1	64,2	33,0	28,3
Hoogeveen	43,8	29,8	49,8	64,0	37,4	70,5	35,1	25,9
Hilversum	43,6	33,0	45,4	57,6	37,5	66,2	45,1	30,1
Oss	43,0	27,7	54,1	62,0	37,9	55,9	35,0	28,6
Cuijk	42,7	25,9	55,3	66,8	36,4	61,7	29,9	21,8
Waalwijk	42,5	27,4	48,7	70,2	34,8	63,5	30,2	26,7
Goes	42,5	26,5	44,0	57,6	45,4	65,8	42,9	28,2

	MDI	Inkomen	Werk	Opleiding	Gezond- heid	Huis- vesting	Veiligheid	Woon- omgeving
Amersfoort	42,4	29,3	46,0	50,9	37,9	59,5	44,7	41,0
Ridderkerk	42,4	24,8	41,3	68,1	36,0	65,8	37,8	41,1
Rucphen	42,3	19,5	54,2	76,7	41,0	57,0	28,0	21,3
Terneuzen	42,3	29,6	47,3	67,9	38,3	60,4	30,8	23,2
Hellevoetsluis	42,2	29,8	45,4	64,2	39,1	65,8	31,0	25,5
Rheden	42,2	31,2	51,2	57,7	38,1	65,8	29,1	20,8
Weert	42,0	27,8	51,1	55,9	36,8	66,8	38,0	21,2
Veenendaal	42,0	29,1	42,6	58,1	34,9	54,3	37,7	50,6
Velsen	41,9	29,4	44,4	64,0	36,3	58,6	35,0	33,3
Middelburg (Z.)	41,6	33,4	40,5	55,3	39,5	65,5	35,1	30,8
Apeldoorn	41,5	29,2	47,4	58,3	39,1	59,1	40,9	19,8
Heerhugowaard	41,4	24,7	42,6	55,5	35,3	72,6	41,0	37,1
Valkenburg aan de Geul	41,3	28,3	51,1	58,1	40,3	56,2	31,6	21,8
Oosterhout	41,3	25,9	48,4	62,5	35,6	50,5	40,3	31,2
Leidschendam- Voorburg	41,2	29,8	43,3	52,5	39,9	61,4	41,9	28,3
Zeist	41,1	29,8	47,6	49,3	41,5	62,0	39,8	21,6
Meppel	40,8	29,9	50,3	57,8	38,4	56,9	25,7	21,9
Zevenaar	40,8	27,9	51,3	57,6	37,8	63,7	22,9	21,4
Boxtel	40,6	21,8	49,0	70,3	34,6	58,7	32,7	21,5
Venray	40,4	25,5	50,2	61,2	41,4	52,9	30,9	18,2
Harderwijk	40,3	27,5	47,5	57,4	37,0	58,7	35,7	20,3
Geldrop-Mierlo	40,3	25,5	46,4	63,1	37,5	57,1	29,2	26,8
Beesel	40,2	23,4	49,2	63,3	39,2	65,8	23,5	18,3
Echt-Susteren	39,9	22,7	51,2	63,3	39,0	51,1	30,0	20,9
Oldenzaal	39,9	29,3	49,1	53,2	33,5	57,2	24,7	31,1
Stede Broec	39,8	22,1	47,1	66,8	31,7	65,4	27,6	23,8
Huizen	39,7	27,3	44,2	52,7	34,8	61,2	28,7	36,8
Uden	39,7	23,5	46,7	59,4	35,2	59,0	33,1	27,1
Valkenswaard	39,5	22,2	47,8	64,2	38,0	56,7	32,3	18,8
Etten-Leur	39,5	22,5	46,2	58,5	34,7	57,0	34,5	31,9
Stein (L.)	39,5	18,0	53,5	57,0	39,3	57,0	24,7	29,8
Coevorden	39,3	31,0	48,5	58,5	31,7	54,8	27,2	17,4
Sliedrecht	39,2	23,7	36,5	66,4	37,3	62,3	32,9	29,9
Weesp	39,1	29,5	46,4	46,1	34,7	62,7	26,8	29,6
Montferland	39,1	23,6	50,0	58,0	35,4	66,3	19,2	20,7
Duiven	39,0	22,8	45,5	53,0	33,1	72,6	28,0	28,9
Simpelveld	39,0	23,2	51,1	57,9	38,1	58,9	19,8	21,7
Südwest-Fryslân	39,0	30,6	40,0	51,6	34,7	71,3	26,8	25,0
Renkum	38,8	23,7	46,8	46,5	49,3	58,0	29,1	20,3
Heerenveen	38,8	31,1	44,6	54,5	33,6	58,9	27,2	19,5
Papendrecht	38,7	22,3	40,4	54,7	35,0	60,9	33,1	40,3
Borger-Odoorn	38,7	25,0	52,7	61,4	32,6	55,1	21,2	15,4

	MDI	Inkomen	Werk	Opleiding	Gezond- heid	Huis- vesting	Veiligheid	Woon- omgeving
Winterswijk	38,7	29,5	41,7	61,0	36,4	60,3	25,0	16,9
Hillegom	38,7	21,0	44,2	56,2	35,5	62,0	32,2	30,3
Achtkarspelen	38,6	31,3	43,9	60,4	32,1	56,4	21,3	21,3
Heemskerk	38,5	25,6	43,5	62,9	33,6	55,5	28,4	23,4
Noord-Beveland	38,5	20,1	51,4	53,1	37,4	55,9	32,9	21,1
Berg en Dal	38,5	25,6	48,7	54,7	34,1	60,7	26,2	18,6
Cranendonck	38,4	17,2	48,1	62,8	35,1	57,2	38,7	17,4
Culemborg	38,4	24,4	43,6	53,9	35,5	59,2	32,0	27,7
Haarlemmermeer	38,3	21,2	40,8	54,2	32,0	56,8	47,5	32,7
Bergen (L.)	38,3	20,9	50,5	61,0	36,6	64,4	22,1	10,7
Noordoostpolder	38,3	27,7	43,0	57,2	31,2	61,3	26,7	23,8
Beek (L.)	38,2	20,4	50,0	43,1	38,8	57,0	31,3	33,3
Geertruidenberg	38,2	21,6	42,7	56,8	33,2	59,1	34,2	31,5
Uithoorn	38,2	20,9	41,5	55,9	33,5	67,0	25,5	37,5
Steenwijkerland	38,2	27,6	45,0	60,6	32,5	53,9	26,6	19,4
Het Hogeland	38,2	27,6	46,1	54,3	37,1	60,8	18,1	20,6
Loon op Zand	38,2	22,0	48,3	57,0	34,7	53,0	32,5	21,7
Beuningen	38,0	21,8	46,9	54,3	34,2	59,9	30,7	23,3
Sluis	37,9	23,5	42,1	67,7	34,7	56,4	23,3	20,4
Krimpen aan den IJssel	37,8	22,7	35,8	62,6	33,6	63,5	20,9	40,7
Ooststellingwerf	37,8	28,7	43,7	51,5	35,8	61,4	23,8	19,1
Grave	37,8	22,6	46,5	47,5	35,3	61,8	31,8	24,9
Alblasserdam	37,7	22,3	38,7	55,3	35,0	60,9	31,2	35,2
Wageningen	37,7	35,3	38,7	47,3	31,8	60,5	29,2	22,2
Dronten	37,6	26,9	42,6	58,4	30,3	62,1	23,6	21,8
Waadhoeke	37,6	27,4	45,3	52,0	38,0	57,3	19,9	20,6
Beekdaelen	37,6	20,2	52,4	50,1	38,2	56,5	20,8	22,5
Gennep	37,5	22,7	47,0	58,7	34,2	63,4	19,8	16,0
Soest	37,4	23,9	45,4	49,7	34,7	57,0	28,7	26,3
Ouder-Amstel	37,3	20,1	45,9	35,8	30,6	59,0	60,6	25,8
Steenbergen	37,3	23,6	45,8	52,3	35,7	58,5	20,6	26,3
Ermelo	37,3	18,4	41,7	60,3	40,1	55,4	38,0	16,5
Kampen	37,2	25,5	40,0	55,0	32,9	63,9	28,0	21,8
Dantumadiel	37,2	30,0	44,8	55,3	31,2	56,2	19,5	17,7
Vijfheerenlanden	37,1	21,2	43,6	58,7	32,8	60,2	28,3	20,7
Baarn	37,0	21,2	42,5	55,5	34,2	55,8	38,4	19,6
Wijchen	37,0	22,0	45,4	52,1	33,6	61,1	26,4	23,4
Weststellingwerf	37,0	26,3	42,3	54,7	33,0	61,6	23,5	19,8
Waddinxveen	37,0	19,0	40,4	54,4	33,5	61,3	33,0	31,5
IJsselstein	36,9	20,0	43,6	53,7	33,5	60,6	26,0	29,8
Halderberge	36,8	18,8	43,8	58,5	35,7	57,5	25,5	24,2
Oude IJsselstreek	36,8	24,7	45,1	56,4	34,0	59,3	17,3	18,8

	MDI	Inkomen	Werk	Opleiding	Gezond- heid	Huis- vesting	Veiligheid	Woon- omgeving
Noardeast-Fryslân	36,7	29,8	44,1	52,5	32,7	57,6	17,5	17,5
Gilze en Rijen	36,7	22,4	42,6	55,7	34,7	53,4	31,4	21,7
Alphen aan den Rijn	36,6	21,3	36,9	57,2	33,5	65,7	32,0	23,0
Boxmeer	36,5	18,6	52,3	50,4	32,5	59,9	23,8	17,3
Schouwen-Duiveland	36,5	22,8	37,3	57,2	37,8	61,0	29,2	18,6
Oostzaan	36,4	14,5	39,9	53,4	30,9	63,9	55,4	17,9
Hollands Kroon	36,3	20,3	41,2	56,6	31,0	79,7	16,4	18,1
Dongen	36,3	18,8	45,0	57,3	34,0	53,7	21,1	28,3
Stichtse Vecht	36,3	18,4	42,8	52,8	33,6	61,4	33,3	21,8
Amstelveen	36,3	25,3	39,7	39,9	32,7	59,6	37,3	30,4
Albrandswaard	36,2	17,5	35,1	48,7	46,1	60,5	34,6	29,5
Moerdijk	36,2	17,6	43,1	53,6	36,1	58,9	30,6	22,7
Woensdrecht	36,2	21,0	45,2	58,0	34,0	53,9	23,1	18,2
Epe	36,0	20,2	42,9	62,1	34,5	56,1	22,9	15,6
Westland	35,9	18,9	32,7	54,8	30,7	54,3	29,5	53,4
Veldhoven	35,9	18,1	40,0	54,7	37,2	54,0	24,8	33,0
Medemblik	35,8	21,2	41,3	56,7	28,4	64,3	25,1	20,3
Brummen	35,8	19,0	44,3	58,2	36,4	55,8	18,9	19,1
Schagen	35,7	20,1	40,6	56,6	30,9	61,3	25,8	23,2
Schiermonnikoog	35,7	22,2	26,6	90,8	26,3	51,0	31,3	13,9
Ede	35,7	23,2	36,8	53,8	33,1	59,1	34,7	19,0
Katwijk	35,7	20,4	29,5	64,2	33,2	59,6	29,1	33,6
Midden-Drenthe	35,7	21,2	45,4	47,7	42,9	54,9	19,5	16,7
Barendrecht	35,7	14,8	36,4	51,0	32,1	60,4	37,1	41,6
Best	35,7	17,8	42,0	53,6	35,6	54,7	29,6	25,1
Oisterwijk	35,7	19,8	41,1	54,8	35,2	47,6	33,6	24,4
Brielle	35,6	19,9	36,6	53,5	33,5	64,3	27,9	27,7
Leiderdorp	35,6	20,1	38,2	48,7	33,7	60,6	31,7	29,8
Druten	35,5	21,3	40,0	57,4	33,5	60,9	20,6	20,5
Heusden	35,5	20,3	42,5	55,2	34,6	52,9	23,9	22,9
Vught	35,5	17,7	41,9	48,3	42,4	51,0	34,2	20,2
Deurne	35,4	19,5	42,0	57,7	33,6	55,6	25,5	18,7
Lisse	35,4	15,4	40,0	58,1	32,1	60,8	27,4	27,6
Maasgouw	35,4	18,4	46,7	56,7	33,1	50,6	23,6	18,4
Roerdalen	35,4	18,4	49,4	52,8	37,1	50,6	21,5	13,5
Overbetuwe	35,3	18,8	39,9	55,8	30,2	61,0	27,9	24,1
Tholen	35,3	21,6	40,8	59,4	33,4	56,4	18,7	18,3
Baarle-Nassau	35,3	19,4	43,5	61,3	33,7	51,6	22,7	14,7
Reimerswaal	35,2	20,3	41,9	61,3	32,9	55,9	18,1	17,9
Hardenberg	35,2	20,6	43,7	56,3	32,8	52,6	20,6	20,0
Noordwijk	35,1	19,3	36,4	52,5	34,1	56,3	34,8	25,7

	MDI	Inkomen	Werk	Opleiding	Gezond- heid	Huis- vesting	Veiligheid	Woon- omgeving
Meerssen	35,1	17,3	47,9	46,0	39,1	53,7	22,3	20,2
Loppersum	35,1	27,0	41,9	46,3	35,5	59,2	13,9	18,6
Gemert-Bakel	35,1	21,3	44,1	52,9	34,2	56,4	21,4	14,8
Hendrik-Ido- Ambacht	35,0	17,3	36,6	51,8	30,5	58,4	27,0	41,1
Voerendaal	35,0	14,9	53,0	41,2	37,3	54,7	19,4	24,1
Texel	35,0	18,0	37,9	61,8	30,2	60,5	29,4	17,4
Meerijstad	34,9	17,9	42,7	54,6	34,2	55,0	23,9	21,4
Twenterand	34,9	20,2	43,6	57,5	31,5	57,9	17,0	17,1
Opsterland	34,9	24,4	41,8	51,4	31,7	60,2	20,0	14,2
Aalsmeer	34,8	17,2	31,8	59,0	30,5	62,5	30,3	32,9
Maasdriel	34,8	17,8	37,2	58,4	31,3	56,6	33,2	20,9
Laarbeek	34,7	16,7	43,2	56,4	34,3	56,2	22,1	18,3
Wormerland	34,7	18,5	43,0	50,3	33,9	62,3	24,0	15,7
Zeewolde	34,6	25,5	40,6	47,0	29,7	58,9	21,1	20,6
Zaltbommel	34,6	18,8	34,9	54,1	32,4	58,0	31,9	26,2
Borne	34,5	21,1	41,8	48,5	30,9	56,2	23,1	24,1
Rhenen	34,5	20,3	37,6	52,8	30,2	58,9	32,8	18,3
Zuidplas	34,3	17,6	36,0	52,1	29,6	59,6	34,7	26,4
Woerden	34,3	16,2	37,6	46,0	35,0	65,8	32,8	22,5
Gooise Meren	34,3	22,5	42,1	36,9	34,2	45,8	37,7	25,8
Hulst	34,2	22,0	39,1	55,4	32,2	53,0	21,1	19,1
Lingewaard	34,2	17,6	42,1	55,0	33,3	50,3	19,0	25,1
Losser	34,1	22,6	45,3	50,1	30,1	57,2	16,9	12,1
Oldebroek	33,8	14,7	38,5	67,8	30,8	57,9	17,3	16,0
De Bilt	33,7	19,3	42,1	41,8	36,8	51,1	31,0	17,4
Utrechtse Heuvelrug	33,6	19,1	40,6	46,8	34,6	62,6	23,3	13,5
Goirle	33,6	17,2	42,2	52,9	34,3	51,5	22,4	17,3
Gulpen-Wittem	33,6	18,8	47,1	40,3	35,1	55,6	18,1	18,4
Westerveld	33,6	19,6	47,5	45,1	37,0	52,4	16,1	10,7
Hof van Twente	33,5	19,3	42,4	51,9	31,0	56,4	20,0	14,4
Wassenaar	33,4	23,9	36,7	50,6	30,8	47,2	31,1	16,0
Laren (NH.)	33,4	19,3	43,7	45,6	32,0	38,4	32,9	22,4
Edam-Volendam	33,4	13,8	33,3	67,6	30,7	67,4	18,7	16,1
Neder-Betuwe	33,4	19,0	31,4	61,4	28,1	58,4	27,2	21,4
Bunschoten	33,3	15,1	28,8	70,4	31,9	58,6	20,1	25,0
Nijkerk	33,3	16,8	37,1	52,7	31,7	54,6	26,6	24,0
Westerkwartier	33,2	21,2	41,0	49,0	33,8	54,2	15,4	17,1
Heerde	33,2	12,2	41,6	59,0	33,0	56,9	22,6	13,4
Boekel	33,2	13,1	38,3	48,8	45,9	57,5	18,9	18,5
Wijk bij Duurstede	33,0	17,2	39,0	51,4	33,5	59,9	17,4	18,7

	MDI	Inkomen	Werk	Opleiding	Gezond- heid	Huis- vesting	Veiligheid	Woon- omgeving
Horst aan de Maas	33,0	15,0	38,9	49,7	33,0	62,1	25,2	17,2
Tytsjerksteradiel	33,0	21,7	40,0	48,8	33,4	55,0	14,2	16,5
Heumen	32,9	15,4	40,5	41,9	34,5	57,9	28,1	21,1
Someren	32,7	17,5	37,4	57,7	31,8	55,2	20,2	13,8
Asten	32,7	17,3	40,9	48,2	29,4	54,9	22,8	20,1
Wijdemeren	32,6	17,1	40,5	48,8	33,0	55,8	21,3	15,7
Peel en Maas	32,6	13,6	41,6	53,2	33,2	57,0	17,3	17,7
Hellendoorn	32,6	17,8	41,6	51,7	32,5	56,2	14,8	13,9
Aalten	32,6	20,4	34,1	55,9	34,0	59,3	14,1	14,7
Haaksbergen	32,6	20,0	41,8	43,1	33,0	56,7	18,9	15,0
De Fryske Marren	32,6	23,5	38,2	49,4	29,6	52,1	17,7	16,9
Elburg	32,6	15,9	35,9	58,6	31,8	58,7	18,2	16,5
De Ronde Venen	32,5	16,0	37,3	50,0	33,8	54,4	25,6	19,2
Lochem	32,5	18,5	45,0	42,5	34,6	52,4	17,5	14,1
Vlieland	32,5	24,4	25,2	52,2	26,9	50,2	30,2	34,1
Noordenveld	32,4	22,8	42,1	42,6	31,0	53,0	17,6	13,8
Eijsden- Margraten	32,4	13,3	42,5	46,5	35,5	52,9	22,6	18,8
Langedijk	32,3	16,7	38,0	47,1	30,7	50,3	23,9	28,1
Heiloo	32,3	15,6	43,1	35,0	40,4	45,6	26,8	23,7
Landsmeer	32,3	15,2	38,2	49,2	32,5	58,8	23,0	17,7
Zundert	32,3	15,7	39,0	53,2	32,4	54,9	21,3	14,5
Leudal	32,3	15,5	41,6	48,1	33,7	49,6	24,7	16,0
Drechterland	32,2	14,3	37,9	51,3	28,1	62,3	20,8	22,0
Berkelland	32,2	19,3	39,8	49,4	32,5	49,5	20,0	15,1
Barneveld	32,2	16,3	25,8	57,7	28,9	69,2	31,1	18,0
Voorst	32,1	16,2	40,3	48,1	31,8	55,2	21,8	16,0
Voorschoten	32,1	17,4	37,1	40,5	32,9	56,3	25,1	25,7
Aa en Hunze	32,1	17,4	45,6	43,4	31,4	52,4	18,7	13,3
Ameland	32,1	20,2	43,0	37,3	28,3	51,7	33,3	12,1
Landerd	32,1	12,3	41,0	45,4	34,0	55,7	28,2	17,1
Tynaarlo	32,1	15,5	42,4	36,4	43,2	50,8	19,8	19,1
Ommen	32,1	17,4	40,0	50,8	30,0	51,1	21,5	16,4
Goeree- Overflakkee	32,0	16,4	32,0	56,6	32,9	62,3	17,2	18,2
West Maas en Waal	32,0	15,6	41,1	46,8	31,8	58,4	16,9	17,1
Opmeer	31,9	15,4	38,4	48,0	29,2	63,6	19,7	18,0
Heemstede	31,8	14,0	39,9	38,4	31,8	51,6	29,3	29,3
Olst-Wijhe	31,8	18,2	40,7	45,5	33,4	58,9	12,1	14,2
Westvoorne	31,8	13,7	37,4	43,5	34,1	57,2	26,8	21,7
Bernheze	31,7	13,0	40,4	49,1	33,7	56,5	18,8	16,2
Houten	31,7	12,9	39,0	44,6	32,3	53,1	24,4	25,9

	MDI	Inkomen	Werk	Opleiding	Gezond- heid	Huis- vesting	Veiligheid	Woon- omgeving
Teylingen	31,7	13,6	35,1	45,8	31,2	58,8	27,5	24,7
Sint-Michielsgestel	31,6	12,2	40,9	51,3	31,5	54,6	18,5	18,5
Krimpenerwaard	31,6	17,8	33,3	54,9	31,9	58,4	18,8	13,1
West Betuwe	31,6	14,6	32,7	53,7	30,4	55,9	27,7	19,8
Mill en Sint Hubert	31,6	12,1	46,0	47,5	32,7	58,8	12,4	11,2
Bodegraven-Reeuwijk	31,5	14,3	32,7	53,5	29,1	56,1	33,7	15,6
Buren	31,5	14,6	35,7	55,3	31,1	54,4	20,3	16,4
Raalte	31,5	16,1	40,8	44,8	32,0	58,7	15,5	15,0
Drimmelen	31,4	11,0	37,6	54,5	32,8	57,0	20,9	16,2
Leusden	31,4	13,1	44,3	39,3	33,3	56,7	20,7	16,2
Hattem	31,4	13,5	37,9	50,6	31,1	56,4	21,6	16,6
Bergen (NH.)	31,4	18,3	42,6	45,1	32,3	40,9	19,1	17,8
Nunspeet	31,4	15,1	34,6	55,7	32,5	56,1	23,3	9,4
Eemnes	31,3	14,3	38,2	45,6	28,9	54,7	24,2	22,8
Bladel	31,3	14,0	34,9	55,2	33,9	54,8	20,7	13,7
Beemster	31,3	14,3	37,9	43,7	27,6	61,2	29,0	16,5
Oost Gelre	31,2	16,2	34,5	47,9	32,8	58,8	20,1	17,2
Altena	31,2	13,5	34,2	58,9	31,3	53,1	19,6	16,5
Bronckhorst	31,1	15,7	38,7	51,0	32,5	55,0	13,9	12,9
Hoeksche Waard	31,1	13,9	31,6	54,5	31,7	63,3	16,8	18,7
Nederweert	31,0	13,3	39,0	53,9	34,2	47,3	19,4	12,5
Kaag en Braassem	31,0	12,8	29,2	55,5	30,3	59,3	25,7	22,0
Kapelle	30,9	12,4	32,8	52,3	35,1	53,1	19,4	23,4
Blaricum	30,8	18,8	38,6	40,7	32,8	39,9	28,0	18,0
Waterland	30,8	14,7	38,0	43,3	30,2	63,2	16,2	17,6
Zwartewaterland	30,8	17,7	29,2	60,2	27,7	54,2	19,2	16,3
Mook en Middelaar	30,6	13,8	42,2	30,7	34,0	59,2	28,2	12,7
Oegstgeest	30,6	15,0	30,2	35,8	36,1	52,3	29,4	34,0
Koggenland	30,6	11,7	34,7	50,0	25,6	63,0	23,7	20,3
Lansingerland	30,5	12,3	31,5	46,7	29,0	50,0	23,1	39,5
Urk	30,4	20,0	15,4	68,9	24,4	61,2	14,4	30,7
Putten	30,4	15,5	31,2	54,9	33,6	53,0	19,5	13,3
Lopik	30,4	14,5	29,4	58,2	32,3	58,6	15,2	15,6
Son en Breugel	30,3	14,9	37,3	38,2	32,2	52,1	26,1	19,5
Oirschot	30,3	10,8	37,2	48,8	32,1	51,8	27,6	13,0
Zoeterwoude	30,3	9,4	33,7	54,7	30,2	58,3	21,2	18,9
Nuenen	30,1	14,1	38,3	45,0	31,3	52,4	15,8	17,7
Wierden	30,0	13,4	35,4	51,5	28,9	55,0	17,0	15,8
Montfoort	30,0	10,8	30,8	52,9	32,0	58,6	19,2	21,0

	MDI	Inkomen	Werk	Opleiding	Gezond- heid	Huis- vesting	Veiligheid	Woon- omgeving
Eersel	30,0	9,0	35,0	48,8	32,6	53,3	26,1	18,5
Pijnacker- Nootdorp	30,0	11,8	31,9	43,6	29,8	56,5	23,7	30,0
Rijssen-Holten	30,0	15,6	33,3	46,4	30,5	56,3	20,1	15,8
Castricum	29,8	11,0	36,0	38,1	37,9	51,4	24,3	21,1
Bloemendaal	29,8	13,7	37,7	37,0	35,3	37,7	33,4	19,5
Borsele	29,7	14,9	33,2	47,5	34,6	54,8	11,5	17,4
Reusel-De Mierden	29,7	8,9	34,3	53,5	32,9	55,4	21,5	12,3
Hardinxveld- Giessendam	29,5	12,1	26,3	49,3	32,0	59,3	23,9	23,2
Oudewater	29,5	12,2	32,6	51,8	31,1	57,8	16,7	13,4
Uitgeest	29,4	12,7	36,4	36,2	29,2	53,1	27,8	21,2
Bergeijk	29,4	10,9	36,7	46,9	30,7	54,0	22,1	11,9
Waalre	29,2	11,8	37,4	37,6	32,7	51,6	25,0	16,8
Terschelling	29,2	20,5	24,3	41,8	31,4	46,3	37,3	15,2
Bunnik	29,0	8,5	35,7	35,5	32,8	54,6	30,8	20,4
De Wolden	28,8	14,4	35,3	47,3	28,9	52,3	14,2	12,4
Renswoude	28,5	14,2	26,2	54,0	26,4	57,6	17,9	17,0
Scherpenzeel	28,3	12,3	31,0	44,5	29,3	56,9	19,1	16,7
Nieuwkoop	28,3	11,6	28,0	50,9	29,7	56,6	17,6	17,0
Molenlanden	28,2	11,2	27,9	55,4	28,4	56,7	15,1	14,7
Sint Anthonis	28,2	10,0	36,1	43,0	32,4	59,1	13,6	9,2
Woudenberg	28,1	11,5	32,6	39,9	31,6	57,2	20,1	14,5
Veere	27,9	11,5	29,4	46,7	30,6	50,2	18,7	19,6
Alphen-Chaam	27,7	9,2	35,7	41,7	30,9	48,2	22,7	13,2
Dalfsen	27,7	11,6	36,9	46,2	28,0	49,0	11,4	12,8
Tubbergen	27,4	14,0	33,9	41,8	28,4	54,3	10,9	11,9
Heeze-Leende	27,3	8,2	36,8	37,0	31,1	51,3	23,9	11,1
Haaren	27,3	9,4	33,6	42,6	30,1	53,8	16,9	13,7
Midden-Delfland	27,2	9,1	26,7	39,7	28,1	59,8	26,1	21,3
Hilvarenbeek	26,8	10,4	34,1	38,1	31,8	49,0	18,6	12,1
Staphorst	26,0	10,2	23,5	55,6	23,6	50,4	18,7	14,0
Dinkelland	25,8	14,1	30,3	37,1	26,1	54,6	11,5	12,0
Rozendaal	22,8	3,5	48,7	12,6	26,0	42,6	11,0	8,7

Bijlage C Correlatiematrix

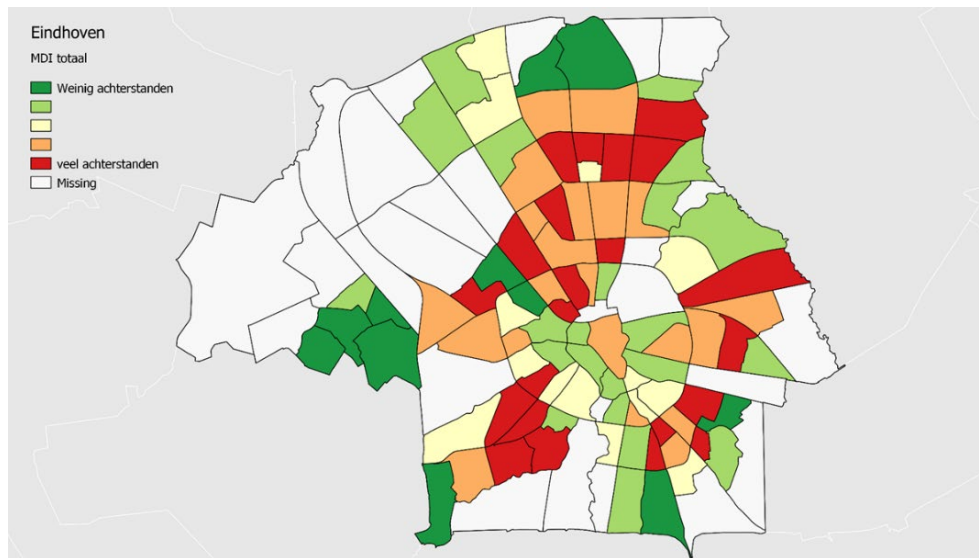
	Vermogen huishoudens	Arme huishoudens	Langdurig werkloos	Actieven	Arbeids- ongeschikten	Eigen gezondheid	Medicijn- gebruik	GGZ	Roken	Overgewicht	Alcohol- gebruik
Vermogen huishoudens	1	-,896**	-,501**	,543**	-,515**	,546**	-0,062	-,551**	-,714**	-,408**	,132*
Arme huishoudens	-,896**	1	,522**	-,641**	,471**	-,557**	0,081	,605**	,665**	,330**	-,116*
Langdurig werkloos	-,501**	,522**	1	-,494**	,360**	-,479**	,356**	,382**	,353**	,281**	-,116*
Actieven	,543**	-,641**	-,494**	1	-,497**	,526**	-,287**	-,478**	-,365**	-,320**	-0,004
Arbeids- ongeschikten	-,515**	,471**	,360**	-,497**	1	-,673**	,392**	,424**	,375**	,431**	-,169**
Medicijngebruik	-0,062	0,081	,356**	-,287**	,392**	-,458**	1	0,058	,173**	,437**	-,157**
GGZ	-,551**	,605**	,382**	-,478**	,424**	-,389**	0,058	1	,371**	0,093	-,144**
Roken	-,714**	,665**	,353**	-,365**	,375**	-,368**	,173**	,371**	1	,405**	0,015
Overgewicht	-,408**	,330**	,281**	-,320**	,431**	-,502**	,437**	0,093	,405**	1	-,318**
Alcoholgebruik	,132*	-,116*	-,116*	-0,004	-,169**	,246**	-,157**	-,144**	0,015	-,318**	1
Laagopgeleiden	-,214**	,156**	0,023	-0,023	,352**	-,379**	,302**	-0,086	,347**	,610**	-,345**
Voortijdig schoolverlaters	-,742**	,678**	,334**	-,380**	,422**	-,476**	,111*	,410**	,520**	,296**	-,116*
WOZwaarde	,526**	-,461**	-,336**	,292**	-,415**	,472**	-,233**	-,242**	-,428**	-,623**	,408**
Verhuis- geneigdheid	-,295**	,296**	0,020	0,018	-0,016	0,053	-,250**	,233**	,109*	-,243**	0,057
Gewelddelicten	-,790**	,765**	,470**	-,420**	,395**	-,494**	,140**	,550**	,632**	,247**	-0,071
Vermogens- delicten	-,633**	,646**	,352**	-,254**	,342**	-,352**	-0,012	,499**	,367**	-0,052	0,020
Verkeers- onveiligheid	-,411**	,449**	,130*	-0,058	,146**	-,131*	-,120*	,304**	,225**	-,106*	-0,048
Natuurlijkheid landschap	0,046	0,005	0,026	-,138**	-0,014	0,081	-0,008	0,099	-0,052	-,295**	,335**
Vandalisme	-,773**	,686**	,377**	-,382**	,407**	-,406**	,109*	,498**	,579**	,174**	0,006
Hittestress	-,421**	,424**	,109*	-0,080	,211**	-,231**	0,031	,312**	,186**	-0,007	-,126*

	Laag opgeleiden	Voortijdig school- verlaters	WOZwaarde	Verhuis- geneigdheid	Gewelds- delicten	Vermogens- delicten	Verkeers- onveiligheid	Natuurlijkei- d landschap	Vandalisme	Hittestress
Vermogen huishoudens	-,214**	-,742**	,526**	-,295**	-,790**	-,633**	-,411**	0,046	-,773**	-,421**
Arme huishoudens	,156**	,678**	-,461**	,296**	,765**	,646**	,449**	0,005	,686**	,424**
Langdurig werkloos	0,023	,334**	-,336**	0,020	,470**	,352**	,130*	0,026	,377**	,109*
Actieven	-0,023	-,380**	,292**	0,018	-,420**	-,254**	-0,058	-,138**	-,382**	-0,080
Arbeids- ongeschikten	,352**	,422**	-,415**	-0,016	,395**	,342**	,146**	-0,014	,407**	,211**
Medicijngebruik	,302**	,111*	-,233**	-,250**	,140**	-0,012	-,120*	-0,008	,109*	0,031
GGZ	-0,086	,410**	-,242**	,233**	,550**	,499**	,304**	0,099	,498**	,312**
Roken	,347**	,520**	-,428**	,109*	,632**	,367**	,225**	-0,052	,579**	,186**
Overgewicht	,610**	,296**	-,623**	-,243**	,247**	-0,052	-,106*	-,295**	,174**	-0,007
Alcoholgebruik	-,345**	-,116*	,408**	0,057	-0,071	0,020	-0,048	,335**	0,006	-,126*
Laagopgeleiden	1	,220**	-,576**	-,289**	,130*	-,206**	-,191**	-,313**	0,078	-,109*
Voortijdig schoolverlaters	,220**	1	-,337**	,338**	,688**	,558**	,440**	0,054	,626**	,442**
WOZwaarde	-,576**	-,337**	1	,278**	-,333**	-0,008	,118*	,467**	-,241**	-0,007
Verhuis- geneigdheid	-,289**	,338**	,278**	1	,321**	,486**	,568**	,168**	,314**	,402**
Geweldsdelicten	,130*	,688**	-,333**	,321**	1	,675**	,430**	0,064	,760**	,357**
Vermogens- delicten	-,206**	,558**	-0,008	,486**	,675**	1	,682**	,220**	,682**	,564**
Verkeers- onveiligheid	-,191**	,440**	,118*	,568**	,430**	,682**	1	,140**	,437**	,695**
Natuurlijkheid landschap	-,313**	0,054	,467**	,168**	0,064	,220**	,140**	1	0,101	-0,044
Vandalisme	0,078	,626**	-,241**	,314**	,760**	,682**	,437**	0,101	1	,387**
Hittestress	-,109*	,442**	-0,007	,402**	,357**	,564**	,695**	-0,044	,387**	1

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Bijlage D MDI Eindhoven op wijkniveau

Bijlage E Factsheets

Indicator	Eenheid	Beschrijving	Bron	Jaartal data
Vermogen huishoudens	Percentage	Percentage huishoudens met een direct beschikbaar vermogen van 5000 euro of meer. Onder direct beschikbaar verstaan we vermogen dat direct opneembaar is zoals spaartegoeden op een bank.	Microdata CBS	2017
Arme huishoudens	Percentage	Percentage huishoudens met inkomen onder 105% van het sociale minimum ten opzichte van het totaal aantal huishoudens gedurende 4 jaar of langer.	CBS	2017
Langdurig werkloos	Percentage	Het percentage mensen van de potentiële beroepsbevolking dat langer dan een jaar een WW uitkering heeft ontvangen, of dat de maximale WW duur (38 maanden) heeft behaald in het afgelopen jaar.	UWV, SV Atlas	2018
Actieven	Percentage	Percentage werkzame beroepsbevolking	CBS	2018
Arbeids-ongeschikten	Percentage	Het percentage arbeidsongeschikten	CBS	2018
Eigen gezondheid	Percentage	Percentage van de bevolking dat zijn of haar gezondheid als goed beoordeelt.	CBS, Gezondheidsmonitor	2016
Medicijn-gebruik	Percentage	Percentage personen dat medicijnen gebruikt die vergoed worden door de basisverzekering	Microdata CBS	2017
GGZ	Kosten per inwoner	De gemiddelde zorgkosten per inwoner aan GGZ basis zorg en GGZ specialistische zorg.	CBS microdata	2016
Ongezonde leefstijl	Genormaliseerde score	Samengestelde indicator bestaande uit de gemiddelde genormaliseerde scores van van de volgende indicatoren: % inwoners tussen 19 en 65 jaar dat rookt, % inwoners tussen 19 en 65 jaar dat ernstige obesitas heeft en % inwoners tussen de 19 en 65 jaar oud dat overmatig alcohol gebruikt.	CBS, Gezondheidsmonitor (eigen bewerking)	2016
Laag-opgeleiden	Percentage	Percentage laagopgeleiden gebaseerd op de bevolking van 15 tot 75 jaar oud. Dit omvat onderwijs op het niveau van basisonderwijs, het vmbo, de eerste 3 leerjaren van havo/vwo en de entreeopleiding, de	CBS, eigen bewerking	2019

Indicator	Eenheid	Beschrijving	Bron	Jaartal data
		voormalige assistentenopleiding (mbo1), praktijkonderwijs. Het gaat om het hoogst behaalde opleidingsniveau		
Voortijdig schoolverlaters	Percentage	Percentage leerlingen (jonger dan 23) dat zonder startkwalificatie het onderwijs verlaat.	DUO/Ingrado	2017-2018
WOZ-waarde	Euro (x1000)	Gemiddelde WOZ waarde van woningen	CBS	2019
Verhuis-geneigdheid	Percentage	Percentage personen dat aangeeft binnen 2 jaar te willen verhuizen of ten tijde van de enquête een huis heeft gekocht maar nog niet is verhuisd	WoON	2018
Gewelds-delicten	Aantal per 1.000 inwoners	Het aantal geregistreerde geweldsdelicten per 1.000 inwoners	CBS - Geregistreerde criminaliteit & Diefstallen	2018
Vermogens-delicten	Aantal per 1.000 inwoners	Het aantal geregistreerde vermogensdelicten per 1.000 inwoners	CBS - Geregistreerde criminaliteit & Diefstallen	2018
Verkeers-onveiligheid	Aantal per km weg	Geregistreerde verkeersongevallen totaal per kilometer weg	Water, Verkeer en Leefomgeving	2017
Natuurlijkheid landschap	Score	Score voor de belevingswaarde van het groene landschap	Atlas natuurlijk kapitaal & Bestand bodemgebruik CBS	2018 & 2015
Vandalisme	Aantal per 1.000 inwoners	Het aantal geregistreerde vernielingen en verstoringen per 1.000 inwoners	CBS - Geregistreerde criminaliteit & Diefstallen	2018
Hittestress	Graden Celsius	Jaarlijks gemiddelde temperatuurverschil dat ontstaat door het hitte-eiland effect	RIVM, stedelijk Hitte-Eiland effect	2017

HET **pon | telos**

OPGERICHT IN
1947

GEVESTIGD IN
TILBURG

KENNISONDERNEMING

STICHTING ZONDER WINSTOOGMERK

AANTAL MEDEWERKERS

30

INTENSIEVE SAMENWERKINGEN

MET UNIVERSEITEN EN ANDERE
KENNISINSTELLINGEN

SPECIFIEKE THEMA'S

- > VEERKRACHT
- > RUIMTE EN ENERGIE
- > OMGEVING
- > ARBEID
- > CULTUUR
- > ERFGOED
- > MIGRATIE
- > PARTICIPATIE
- > JEUGD
- > STURING

ONZE OPDRACHTGEVERS

- > PROVINCIES
- > GEMEENTEN
- > ZORG- EN WELZIJNSINSTELLINGEN
- > FONDSEN

HET
pon | telos

Over het PON & Telos

Maatschappelijke besluitvorming verbeteren

Wij zijn een sociale kennisonderneming in het hart van de samenleving. We beschouwen het als onze opdracht om maatschappelijke besluitvorming te verbeteren. Dat doen we door wetenschappelijke kennis met kennis van de praktijk te verbinden. We zijn van data, feiten en cijfers, maar geven die altijd een gezicht. Waarbij iedere stem telt. Voorkeuren en meningen halen we op, onderzoeken we, analyseren we en duiden we. Met prikkelende aanpakken en innovatieve methoden. Daarbij zijn we altijd gericht op duurzaamheid: de harmonieuze verbinding tussen sociale, ecologische en economische doelstellingen. Zo dragen we bij aan de kwaliteit van samenleven, nu en in de toekomst.

Met een multidisciplinair en creatief team van bijna 30 adviseurs en onderzoekers werken we vooral voor lokale en regionale overheden in Nederland (met een sterke kennispositie in Noord-Brabant), maar ook voor corporaties, banken, zorg- en welzijnsinstellingen, fondsen en maatschappelijke organisaties. We werken daarbij intensief samen met universiteiten en andere kennisinstellingen en zijn officieel partner van Tilburg University. Met onze kennis en inzichten adviseren we beleidsmakers en bestuurders. Zodat ze afgewogen keuzes kunnen maken. Zodat ze bestuurlijk kunnen vernieuwen. En zodat ze een positieve impuls kunnen geven aan de samenleving van morgen.

Stationsstraat 20c
5038 ED Tilburg
+31 (0)13 535 15 35
info@hetpon-telos.nl
hetpon-telos.nl